

УДК 37.07:005.303

О-37

Авторський колектив:

Гриневиц Лілія Михайлівна, кандидат педагогічних наук

Ільіч Людмила Миколаївна, доктор економічних наук

Линьов Константин Олександрович, кандидат наук з державного управління

Морзе Наталія Вікторівна, доктор педагогічних наук

Проценко Олена Борисівна, кандидат педагогічних наук

Прошкін Володимир Вадимович, доктор педагогічних наук

Рій Григорій Євгенович, науковий співробітник

Шемелинець Іван Іванович, кандидат юридичних наук

Організація освітнього процесу в школах України в умовах каран-

О-37 тину: аналітична записка / Л. Гриневиц, Л. Ільіч, Н. Морзе, В. Прошкін, І. Шемелинець, К. Линьов, Г. Рій]. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 76 с.

У аналітичній записці проаналізовано міжнародний досвід відкриття шкіл в умовах карантинних обмежень, досліджено стан нормативно-правового забезпечення щодо організації освітнього процесу в Україні в новому 2020-2021 навчальному році, а також проблеми технологічного забезпечення дистанційного і змішаного навчання та підвищення кваліфікації педагогічних працівників. За результатами проведеного дослідження наведено рекомендації, що побудовані на основі шести принципів Рамкової програми поновлення роботи шкіл ЮНЕСКО та відповідно до рівнів управління (органам державної влади, органам місцевої влади та закладам освіти).

УДК 37.07:005.303

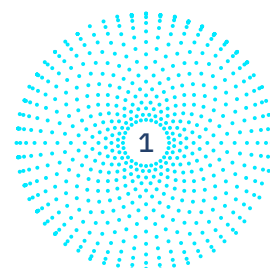
© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020

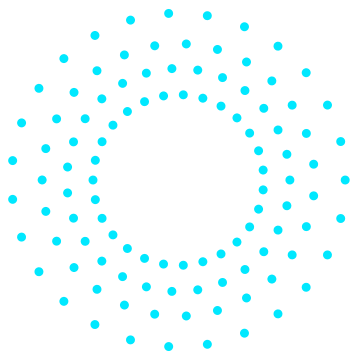
© Гриневиц Л.М., Ільіч Л.М., Линьов К.О, Морзе Н.В.,

Проценко О.Б., Прошкін В.В., Рій Г.Є., Шемелинець І.І., 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	2
1. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ.....	3
2. ДОСВІД УКРАЇНИ З ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛАХ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ.....	23
<i>2.1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ.....</i>	<i>23</i>
<i>2.2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ В ШКОЛАХ В УМОВАХ КАРАНТИНУ .....</i>	<i>30</i>
2.2.1. Технологічне забезпечення освітнього процесу в школах під час карантину	30
А) Доступ до Інтернету та комп'ютерне забезпечення.....	30
Б) Організація освітнього процесу під час карантину з використанням цифрових технологій	36
В) Цифрові інструменти для організації дистанційного навчання	47
Г) Наявність і створення цифрового освітнього контенту.....	48
2.2.2. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників з організації освітнього процесу під час карантину.....	52
3. РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В ШКОЛАХ УКРАЇНИ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ З 1 ВЕРЕСНЯ 2020 РОКУ	59
ДОДАТКИ.....	69

ПЕРЕДМОВА

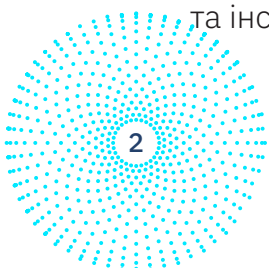
Закриття закладів дошкільної, загальної середньої та вищої освіти через стримування поширення пандемії COVID-19 у 191 країні світу призвело до того, що 1,57 млрд учнів і студентів (90 % світового контингенту) були змушені навчатися дистанційно. З одного боку, така ситуація була цілком виправданою, тому що давала змогу убезпечити людей від ризику захворіти на COVID-19. З іншого, карантин поставив нові виклики перед закладами освіти, а також органами управління освітою на місцевому і національному рівнях.

Організація ефективного дистанційного або змішаного навчання, адаптація освітньої політики до вимог сьогодення, посилення фінансового забезпечення закладів освіти, модернізація їх матеріально-технічної бази — це не повний перелік тих труднощів, які мають здолати управлінці та освітяни вже на початку нового 2020–2021 навчального року.

Аналітична записка «Організація освітнього процесу в школах України в умовах карантину» розроблена з метою допомогти визначити основні шляхи вирішення окреслених нагальних проблем на різних рівнях управління. Вона підготовлена аналітичним центром «ОсвітАналітика» Київського університету імені Бориса Грінченка, створеного за підтримки ініціативи з розвитку аналітичних центрів Міжнародного фонду «Відродження» і Посольства Швеції.

В аналітичній записці досліджено міжнародні практики функціонування шкіл під час пандемії, проаналізовано нормативно-правове регулювання освітнього процесу в Україні, стан і можливості технологічного забезпечення навчання в умовах карантину, стан готовності системи підвищення кваліфікації педагогів та виклики, які очікують українських освітян у новому навчальному році.

Запропонована аналітична записка містить рекомендації щодо організації навчання в закладах загальної середньої освіти України в новому навчальному році, розроблені на основі аналізу міжнародного та вітчизняного досвіду, запитів і пропозицій освітян та актуальної нормативно-правової бази. Рекомендації структуровано згідно з шістьма принципами Рамкової програми для поновлення роботи шкіл, розробленої ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Всесвітньою продовольчою програмою та Всесвітнім банком і викладеної відповідно до рівня управління (національного, місцевого та інституційного), якому вони адресовані.

1 МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

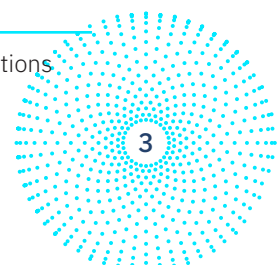
Серед значної кількості соціальних та економічних втрат суспільства, пов'язаних із закриттям закладів загальної середньої освіти через пандемію, експерти Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) визначають такі¹: посилення тиску на заклади середньої загальної освіти, які залишалися відкритими; проблеми забезпечення об'єктивності проведення проміжного та підсумкового контролю знань учнів; неготовність більшості батьків до підтримки форм дистанційного та домашнього навчання; високі економічні втрати у продуктивності праці, зумовлені поєднанням догляду за дітьми та дистанційною роботою; стресові прояви серед учнів, учителів та батьків; проблеми догляду та виховання дітей з неблагополучних сімей; зростання імовірності ризиків вживання психотропних засобів та асоціальної поведінки підлітків; підвищення показників відтоку дітей та молоді зі шкіл; зростання експлуатації дитячої праці, поширення насилля серед дівчаток і молодих жінок, сплеск вагітності у підлітковому віці.

Ризик неповернення до школи для дітей середнього та старшого шкільного віку, які протягом тривалого періоду її не відвідували, нині є надзвичайно високим. Його мінімізація досягатиметься шляхом активної публічної політики, наприклад комунікаційних кампаній, спрямованих на вразливі категорії учнів, що потрапляють у зону ризику, включаючи сім'ї та суспільство.

Зрозуміло, що кожна країна сплатила і сплачуватиме свою ціну за закриття шкіл, однак ознакою цивілізованого світу є забезпечення рівного доступу до освіти, наступності навчання та виконання навчальних цілей, виходячи з положень права на освіту. Водночас варто згадати й про країни, які мали власні стратегії протистояння поширенню COVID-19 і керуючись тим, що вірус найменше вражає дітей, не вдавались до закриття шкіл (Тайвань, Швеція).

Китай став однією з перших країн світу, яка після локдауну відновила роботи шкіл (січень 2020 р.). Приблизно через три місяці після початку хвилі закриття закладів дошкільної, загальної середньої та вищої освіти міністерства освіти різних країн світу почали розглядати можливість відновлення роботи закладів освіти, ставлячи у пріоритеті дотримання безпеки та захисту дітей, а також підтримку їхнього фізичного, психічного та психосоціального здоров'я, добробуту та соціальних відносин.

¹ UNESCO (2020). *Distance learning solutions*. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/solutions>

30 квітня 2020 року ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Всесвітня продовольча програма та Всесвітній банк оприлюднили, Рамкову програму для поновлення роботи шкіл², розроблену у співпраці. Документ спрямований на підтримку національних процесів прийняття управлінських рішень і сприяння розробці керівних вказівок для надання допомоги національним та місцевим органам влади у визначенні причин, а також способів і термінів поновлення роботи закладів освіти. Рамкова програма передбачає шість керівних принципів для оцінки готовності школи і планування її роботи³:

1. Реформування політики. Наслідки політики охоплюють всі аспекти керівних принципів, включно з політикою щодо відкриття та закриття шкіл під час надзвичайних ситуацій у галузі охорони здоров'я населення; реформи, необхідні для розширення справедливого доступу до дітей з маргінальних груп та тих, які не відвідують школу, а також для зміцнення і стандартизації практики дистанційного навчання.

2. Вимоги щодо фінансування. Подолання негативного впливу COVID-19 та інвестування у зміцнення системи освіти для відновлення і підвищення її стійкості.

3. Безпечне функціонування. Забезпечення умов запобігання поширенню COVID-19, що передбачають надання основних послуг та матеріалів, які стимулюють дотримання санітарних норм. Зокрема, забезпечення доступу до засобів дотримання належної гігієни рук, дотримання протоколів соціального дистанціювання і процедур надання медичної допомоги у разі погіршення самопочуття.

4. Компенсування процесу навчання. Застосування педагогічних практик, що компенсують втрату навчального часу, зміцнюють методологію викладання і ґрунтуються на таких гібридних моделях навчання, як інтеграція підходів у рамках віддаленої та дистанційної освіти. У межах цих практик потрібно передбачити просвітницьку роботу щодо передачі й профілактики COVID-19.

5. Добробут і захист. Посилення уваги щодо забезпечення добробуту і захисту учнів шляхом вдосконалення механізмів надання якісних освітніх послуг, а також організації шкільного харчування та послуг охорони здоров'я.

6. Охоплення найбільш маргіналізованих дітей. Адаптація політики та практики відкриття шкіл для розширення доступу до освіти маргіналізованих груп населення, зокрема дітей, які раніше не відвідували школу, дітей-переселенців та мігрантів, а також представників меншин. Урізноманітнення критичних комунікацій та просвітницької роботи шляхом забезпечення її доступності на мовах меншин, у доступних форматах, з пристосуванням до потреб маргіналізованих груп населення.

У Рамковій програмі для поновлення роботи шкіл розробники закликають уряди країн світу об'єктивно оцінювати переваги навчання в класах порівняно з дистанцій-

² UNESCO (2020). *Framework for reopening schools*. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373348>

³ UNESCO (2020). *New guidelines provide roadmap for safe reopening of schools*. URL: <https://www.unicef.org/press-releases/new-guidelines-provide-roadmap-safe-reopening-schools>

ним навчанням і водночас враховувати фактори ризику, які пов'язані з відновленням навчання у школах.

У травні 2020 року Міжнародною цільовою групою «Вчителі для освіти — 2030» у співпраці з ЮНЕСКО та Міжнародною організацією праці з метою мінімізації негативних наслідків закриття закладів освіти для освітнього процесу й забезпечення гідних умов неперервної освіти розроблено рекомендації для керівників закладів освіти та представників органів управління освітою щодо відновлення роботи шкіл (рис. 1).

Рис. 1. Практичні кроки з відновлення роботи закладів загальної середньої освіти
Джерело: UNESCO (2020). Supporting teachers in back-to-school efforts. Guidance for policy-makers

Рекомендаціями передбачено такі кроки з відновлення роботи закладів загальної середньої освіти⁴: соціальний діалог і комунікація; охорона праці та техніка безпеки; психологічне, соціальне й емоційне благополуччя вчителів; підтримка та підготовка вчителів; практична діяльність права та умови праці вчителів; фінансові ресурси й інвестиції; моніторинг і оцінка.

Відповідні рекомендації є універсальними, оскільки враховують потребу будь-якої країни у визначенні власних пріоритетів, зважаючи на національні традиції та освіт-

⁴ UNESCO (2020). Supporting teachers in back-to-school efforts. Guidance for policy-makers. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373479?fbclid=IwAR1AT--JAAOq5lJrC9Oaf3ri3hhFhDf9yxc47pf-pQfvhwMXLQjdPR1nagc>

ні стандарти, і спираються на демократичні принципи в управлінні освітою, зокрема налагодження стійкого соціального діалогу з усіма партнерами для прийняття ефективних управлінських рішень.

Водночас Всесвітня організація охорони здоров'я застерігає, що умови виходу з карантину мають бути виваженими. І навіть після послаблення обмежувальних карантинних заходів вимоги особистісного фізичного дистанціювання (від 1 до 2–3 метрів) та особистого захисту (часте миття рук, масковий етикет), забезпечення можливостей дотримання громадської гігієни мають зберігатися до тих пір, доки не буде створено вакцину.⁵ Нівелювання цих правил з великою ймовірністю призведе до нового сплеску захворювання та серйозних наслідків для соціально вразливих верств населення. Тому вкрай важливо, щоб всі заходи особистої безпеки та громадської гігієни були витримані при відновленні очного навчання.

ДОСВІД КРАЇН СВІТУ

Світові практики повернення для навчання в період пандемії мають надзвичайно актуальне значення для України напередодні початку навчального року 2020–2021 н. р. Варто зазначити моделі відновлення роботи шкіл у різних країнах світу. Так, крім освітніх цілей пріоритетом було визначено запобігання поширенню COVID-19. Тому в більшості країн рекомендації до відкриття шкіл після карантину передбачали: зменшення кількості учнів у класах, моніторинг стану здоров'я, дотримання правил гігієни та соціальної дистанції, обмежену взаємодію між класами.

Важливою передумовою безпеки в досліджуваних школах є постійний моніторинг стану здоров'я учнів, своєчасне виявлення тих, хто має тривожні симптоми, і, в разі підтвердження захворювання на COVID-19, негайне переведення в режим карантину всіх контактних осіб з наданням можливості проходити навчання дистанційно.

ТАЙВАНЬ

Унікальним досвідом є практика **Тайваню**, який офіційно не припиняв роботу шкіл, оскільки мав незначні показники поширення хвороби. Слід зазначити, що Тайвань свого часу дуже постраждав від двох пандемій: атипової пневмонії 2003 року та грипу H1N1 2009 року, тому стратегія запобігання поширенню інфекції в країні базувалася з урахуванням досвіду відповідних років.⁶

---

⁵ World Health Organization (2020). *Strengthening and adjusting public health measures throughout the COVID-19 transition phases. Policy considerations for the WHO European Region*. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/332467/WHO-EURO-2020-690-40425-54211-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁶ Taylor, C., Kampf, S., Grundig, T. & Common, D. (2020, March 21). Inside Taiwan during COVID-19: How the country kept schools and businesses open throughout pandemic. *CBC*. URL: <https://www.cbc.ca/news/business/taiwan-covid-19-lessons-1.5505031>

До середини лютого 2020 року країна збільшила виробництво масок та санітайзерів. У засобах масової інформації велася широка просвітницька кампанія про вірус, можливості захисту від нього, зокрема: правильне носіння масок, дотримання гігієни рук і соціальної дистанції. Урядом були введені штрафи та кримінальна відповідальність за підвищення цін на продукти харчування, медичні препарати, засоби гігієни та встановлено жорсткі стандарти прибирання громадського транспорту, публічних місць і закладів освіти.⁷

Зимові канікули в школах було подовжено на два тижні. У школах у цей час велася підготовка до організації навчання під час пандемії. З метою запобігання поширенню вірусу в класах встановлено пластикові розмежувальні захисні щити, у всіх шкільних приміщеннях було розміщено автоматичні санітайзери для обробки рук, розроблено протоколи прибирання та дезінфекції приміщень.

Учні тайванських шкіл повернулися до навчання 25 лютого 2020 року. З початком семестру було введено обов'язковий контроль температури тіла (тричі на день: до посадки в шкільний транспорт, на вході до школи, протягом дня). Кожен учень був зобов'язаний вести щоденник власної температури тіла. Для всіх без виключення носіння захисних масок у школі обов'язкове. Протягом дня учні мають залишатися в одному класі, який постійно провітрювався, а поверхні дезінфікувалися учнями самостійно. Переміщення класами заборонено.

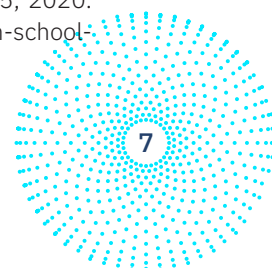
У школах Тайваню практикували навіть фізичні заняття, але без проведення змагань. Всі мали дотримуватися соціальної дистанції: у приміщенні — 1,5 метра одне від одного, а на подвір'ї — 1 метр. З метою дотримання соціальної дистанції під час шкільних обідів харчування дітей проводилося у наметах, розгорнутих поблизу школи. Обіди учням роздавалися в герметичному пакуванні.

Перед початком відвідування школи учні, які перебували за кордоном, зобов'язані були відбути 14 днів домашнього карантину. У разі виявлення підозри на COVID-19 дитина до навчання не допускається і очікує на прибуття батьків у спеціально обладнаній кімнаті.

Якщо у класі виявлено випадок захворювання учня на COVID-19, то всі учні класу повинні пройти 14-денний карантин, а школа мала бути продезінфікована. Якщо в школі виявлено два і більше випадки захворювання на COVID-19, то весь заклад має пройти 14-денний карантин та дезінфекцію приміщень. Якщо в регіоні дві третини шкіл перебуває на карантині, то всі школи мають перейти на дистанційне навчання.

---

⁷ Wu, S. (2020, May 23) A Model of Success: How Taiwan Was Able to Reopen School Since February 25, 2020. *Tribune*. URL: <https://www.yonkertribune.com/2020/05/a-model-of-success-how-taiwan-was-able-to-reopen-school-since-february-25-2020-by-sophia-wu>

КИТАЙСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА

У Китайській Народній Республіці навчання в школах почалося у кінці березня. Відкриття шкіл відбувалося поетапно, залежно від санітарно-епідемічної ситуації у провінціях. Школи дозволялося відкривати за умов повного контролю над захворюваністю у провінції та відсутності нових випадків COVID-19.

Станом на 25 квітня близько половини провінцій повідомило про відновлення навчання у початкових школах. Дві третини провінцій з березня до квітня 2020 року відкрило школи для 5–8 класів, а три третини — для 9–12 класів.⁸ Решта провінцій відкрила школи для очного навчання у травні 2020 року. Пріоритетом було від-

новлення очного навчання для випускників з метою надання їм можливості повноцінної підготовки до здачі випускних випробувань. Вступні іспити до коледжів у зв'язку з карантинними заходами було відтерміновано на місяць. Урядом КНР розроблено програму з профілактики захворюваності, забезпечення санітарно-епідемічних норм, соціального дистанціювання та гігієни. Кількість учнів у класах скорочено з 50 осіб до 30 осіб.⁹ До навчання було дозволено приступити тільки тим учням, у родинях яких за 14 днів до початку навчання ніхто не мав симптомів на COVID-19. Учні та персонал шкіл забезпечувалися безкоштовними масками для носіння в школі.¹⁰

«За результатами дослідження китайських вчених, серед 2143 дітей, які захворіли в КНР до 08.02.20 р. лише **0,6 %** осіб мали критичний перебіг захворювання, **5,2 %** тяжкий, **38,8 %** — середньої тяжкості, **50,9 %** — легкий, **4,4 %** — безсимптомний. Тобто, у **94,1 %** випадків хвороба проходила або безсимптомно, або легко, або помірно.

Серед лабораторно підтверджених випадків: **12,9 %** — безсимптомні, **43,1 %** — легкі, **41 %** — середньої тяжкості, **2,5 %** — тяжкі, **0,4 %** — критичні. З 2143 випадків захворювань у дітей 731 був лабораторно підтверджений, а 1412 поставлено клінічно...»

Dong Y, Mo X, Hu Y, et al. (2020).

Epidemiological characteristics of 2143 pediatric patients with 2019 coronavirus disease in China.

Pediatrics.; DOI: 10.1542/peds.2020-0702

ли температура вимірюється знову. З метою уникнення скупчення при проведенні організованого скринінгу температури тіла у школі для кожного класу встановлено часові інтервали 10–15 хвилин між кожним класом. Більшість шкіл оснащена сучасним інфрачервоним обладнанням для вимірювання температури під час проходження через шкільні ворота. Якщо учень не пройшов перевірку температури, він направ-

⁸ UNESCO (2020). COVID-19 Education Response. Preparing the reopening of schools. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/COVID-19-education-response-Preparing-the-reopening-of-schools-resource-paper.pdf>

⁹ Melnick, H., Darling-Hammond, L., Leung, M., Yun, C., Schachner, A., Plasencia, S., & Ondrasek, N. (2020, May 15). Reopening Schools in the Context of COVID-19: Health and Safety Guidelines From Other Countries. *Learning Policy Institute. Research. Action. Impact*. URL: <https://learningpolicyinstitute.org/product/reopening-schools-covid-19-brief>

¹⁰ Tony Lu, Freck Qin, and Amber Sun (2020, May 19). A Day in the Life: Going Back to School in China. URL: <https://www.gensler.com/research-insight/blog/a-day-in-the-life-going-back-to-school-in-china>

ляється до карантинного відділу для обстеження. Працівники карантинного відділу інформують батьків. Дитина має перебувати вдома, доки повністю не одужає.

Крім того, облаштовано пункти дезінфекції верхнього одягу та рук, через які проходять учні.¹¹ Носіння масок і захисних окулярів обов'язкові. Шкільні столи розділені пластиковими панелями. Учні не переходять з класу в клас. Окремі уроки рекомендовано проводити на свіжому повітрі з дотриманням дистанції в 1,5 метра.

Харчування в їдальнях організоване з дотриманням дистанції від 1 метра до двох. Пайки з їжею видаються у вакуумованих пакетах. Кожен учень від школи отримує пакет із засобами захисту та дезінфекції.

ЯПОНІЯ

У Японії 24 березня 2020 року були оприлюднені рекомендації щодо повторного відкриття шкіл. Відповідні рішення про повернення до навчання поклалися на муніципалітети залежно від санітарно-епідемічної ситуації. Керівними принципами до відновлення роботи шкіл в умовах пандемії стали: поділ класів на менші групи та встановлення графіку відвідування, регулярний температурний скринінг, масковий режим, обов'язкове миття рук перед початком уроку та вживанням шкільних обідів, дотримання соціальної дистанції, дезінфекція та часте провітрювання.

Урядом Японії було розроблено рекомендації з відновлення роботи шкіл. Відповідно до них, батьки перед відправленням дитини до школи зобов'язані виміряти її температуру і занести у щоденник температури тіла. У разі підвищеної температури або симптомів хвороби дитина залишається вдома.

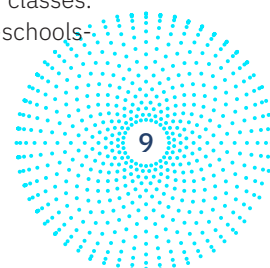
Кожен клас ділиться на дві-три групи, які відвідують школу в чітко визначені дні.¹² Учні розсаджуються за партами по одному. Вікна та двері рекомендовано залишати максимально відкритими для постійної циркуляції свіжого повітря. Уроки музики не проводяться, а уроки фізичного виховання проводяться з дотриманням соціальної дистанції.

По прибутті дитини до школи вчитель вимірює температуру знову і звіряє з показниками від батьків. Весь персонал та учні повинні носити маски, якщо дотримання соціальної дистанції в 2 метри не можливе. Перед класами і в класних приміщеннях встановлені дезінфектори для рук. Харчуються учні переважно у класах, де навчаються. Такі обіди назвали «мовчазними», оскільки розмови в цей час заборонені.

---

¹¹ Burke, M. and Xie, Y. (2020, June 30) How schools across the globe are reopening amid the coronavirus pandemic. *EdSource*. URL: <https://edsources.org/2020/how-schools-across-the-globe-are-reopening-amid-the-coronavirus-pandemic/634739>

¹² Denyer, S. (2020, June 7). In a Tokyo school, temperature checks and silent lunches as Japan restarts classes. *The Washington Post*. URL: https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/japan-coronavirus-schools-reopen/2020/06/06/9047be8c-a645-11ea-8681-7d471bf20207_story.html

При виявленні підтвердженого випадку захворювання на COVID-19 інфікована особа і всі контактні особи відсторонюються від відвідування школи.¹³ Таким чином, передбачене ізолювання цілого класу, а в разі значної чисельності контактних осіб можливе повторне закриття школи.

РЕСПУБЛІКА КОРЕЯ

У **Республіці Корея** до кінця травня неперервність навчання в школах забезпечувалася в режимі онлайн. Урядом країни було прийнято рішення розширити платформу дистанційного навчання на базі державно-приватного партнерства з телекомунікаційними компаніями.

Як відомо, система освіти Республіки Корея є найсильнішою та конкурентоспроможною у світовому рейтингу. Розвиток цифрових навичок є пріоритетним. Країна забезпечує найкращий інтернет-зв'язок у світі, а кожен учень має власний iPad. Дистанційні заняття проводилися у формі відеолекцій, онлайн-конференцій та телеуроків. Після занять у школах значна кількість дітей кілька годин проводить у спеціальних мовних школах (хагвон), намагаючись отримати додаткові конкурентні переваги перед однолітками.

Рекомендації Міністерства освіти Республіки Корея до відкриття шкіл наприкінці травня 2020 року передбачали зменшення кількості учнів у класі, обов'язковий температурний скринінг на вході до школи, дотримання маскового режиму, гігієни рук, соціальне дистанціювання, дезінфекцію приміщень та поверхонь, встановлення пластикових настільних розподільвачів у класах та їдальнях. У разі виявлення підтверджених випадків захворювання на COVID-19 школа закривається.

ТАЙЛАНД

У **Таїланді** уряд поновив роботу шкіл з 1 липня 2020 року. По прибутті до школи учні проходили обов'язковий температурний скринінг. Кількість учнів у класах скорочено до 20–25 осіб.¹⁴ на партах було встановлено пластикові перегородки. Однак попри це від учнів та вчителів суворо вимагається носіння масок та захисних окулярів, дотримання соціальної дистанції не менше 1 метра.

Оскільки класи в Таїланді переважно великі, то навчання зорганізовано почергово. Одна група навчається в школі, а інша — дистанційно, і навпаки. Дезінфекція поверхонь і гігієна рук обов'язкові. Якщо можна витримати дистанцію 2 метри, носіння масок необов'язкове. Міністерством освіти передбачено можливість закриття класів або шкіл у разі підтвердження випадків захворювання на COVID-19.

---

¹³ Xinhua (2020, March 24). Japan gov't issues guidelines for reopening schools to reduce virus risks. *XINHUA NEWS*. URL: http://www.xinhuanet.com/english/2020-03/24/c_138912974.htm

¹⁴ Nation Thailand (2020). Schools handed six guidelines ahead of possible July reopening. *The Nation Thailand*. URL: <https://www.nationthailand.com/news/30388740>

ДАНІЯ

У Європі першою школи відкрила **Данія**. З 15 квітня 2020 року Міністерство освіти Данії розробило рекомендації щодо повернення до очного навчання дітей віком до 12 років, з чітко визначеними критеріями гігієни та соціальної дистанції. Таке рішення було зумовлено тим, що учням молодшої школи важче самостійно опанувати матеріал, тоді як учні середньої та старшої школи вже володіють цифровими компетенціями і можуть навчатися дистанційно.¹⁵ Відвідування школи суворо заборонено учням, у родинях яких є хворі на COVID-19. У разі виявлення у дитини ознак захворювання на вірус її негайно відправляли додому до з'ясування обставин на 48 годин. При встановленні випадків ураження дітей на COVID-19 школа зачиняється.

Рекомендаціями Міністерства освіти Данії було передбачено навчання у невеликих групах, без маскового режиму, але з суворим дотриманням соціального дистанціювання не менше 2 метрів та погодинним миттям рук. Перевезення учнів здійснювалося шкільними автобусами, які дозволялося заповнювати на половину, а також зусиллями батьків. Батьки та опікуни до школи не допускалися.

Навчання було зорганізоване переважно в одну зміну. Для розв'язання проблеми розсадки дітей було вирішено використовувати всі приміщення, у тому числі початкової школи, спортивні, тренувальні зали тощо. Учні перебували переважно в одному класі, за винятком уроків біології та хімії, які проводилися у спеціальних лабораторіях. Класи мали часто прибиратися та провітрюватися. Частина занять проводилася на свіжому повітрі. Кадрову проблему вирішували зорганізувавши заняття протягом одного дня з одним учителем.

Для налагодження ефективної комунікації між керівниками шкіл, педагогами, учнями й батьками відкрито гарячу лінію та створено спеціальний вебсайт для актуальних новин, запитань та відповідей.

ШВЕЦІЯ

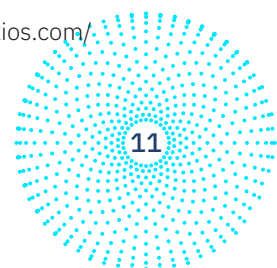
Швеція не використовувала локдаун у боротьбі з пандемією, тому школи для учнів до 16 років працювали безперебійно. Молодь старша 16 років навчалася дистанційно.¹⁶ Таке рішення було виправдане тим, що діти шкільного віку мають мінімальний ризик захворіти на COVID-19 і не поширюють цю хворобу.¹⁷ Тоді як ризики і втрати від того, що діти мають опанувати матеріал дистанційно і лишатися вдома

---

¹⁵ Danich Police POLITI (2020). Controlled reopening of Denmark. Danich Police POLITI. URL: <https://politi.dk/en/coronavirus-in-denmark/controlled-reopening-of-denmark>

¹⁶ The Local (2020, May 11). How Sweden's schools are adapting to the coronavirus outbreak. *The Local*. URL: <https://www.thelocal.se/20200511/how-swedens-schools-have-adapted-to-the-coronavirus>

¹⁷ Lawler, D. (2020, June 20). Keeping schools open worked in Sweden. *Axios*. URL: <https://www.axios.com/coronavirus-schools-sweden-denmark-5ff88c81-67e3-4c33-8b74-fe57b9555827.html>

самі, коли їхні батьки працюють, набагато вищі. Ідеологія уряду під час пандемії була спрямована на те, щоб більшість шведів перехворіла на COVID-19, а Швеція здобула колективний імунітет до цього вірусу.

Швеція чи не єдина країна у світі, яка не відстежувала контактних осіб хворого на COVID-19, не забороняла членам його сім'ї вести звичайний спосіб життя, а дітям з таких родин відвідувати школу. Оскільки шведське законодавство про недоторканність приватного життя дозволяє медичному персоналу та директорам шкіл повідомляти батьків і педагогів про інфекцію лише у разі, коли життю людини загрожує небезпека, то переважно випадки захворювань на COVID-19 у школах не оприлюднювалися. Тестування проводилося лише серед осіб, які мають відповідну симптоматику.

Рекомендації уряду фокусувалися на профілактичних заходах та ізоляції хворих. Жодних жорстких обмежень. Кордони з сусідніми країнами відкриті, проходити обсервацію не потрібно. Однак у разі прояву найменших симптомів хвороби, включаючи кашель або біль у горлі, хворий навіть без призначення лікаря міг лишатися вдома 21 день.

У школах велася просвітницька робота щодо важливості гігієни рук. Шкільні приміщення в достатній кількості були забезпечені милом, паперовими рушниками та санітайзерами. Відповідно до протоколу класи мали прибиратися не рідше одного разу на день з обов'язковою дезінфекцією поверхонь та навчального приладдя.

Носіння масок не вимагалось. Кількість учнів у класі переважно не зазнала змін. Проте розсадка учнів у класах здійснювалася з дотриманням соціальної дистанції. У школах дозволялося проводити публічні заходи за участю 50 осіб. Однак більшість занять рекомендувалося проводити на свіжому повітрі. Шкільне харчування здійснювалося за чітко встановленим графіком, що дозволяв розвести у часі велику кількість учнів, уникаючи скупчення.

Фактично досвід Швеції став своєрідним природним експериментом про роль школярів у поширенні COVID-19. На офіційному рівні захворюваність серед школярів відстежувалася. Кілька спалахів хвороби в учнів, вчителів та смертей серед персоналу призвело до закриття окремих шкіл (м. Шеллефтео, м. Упсале).¹⁸

Керівникам шкіл у подібних випадках були надані повноваження щодо прийняття рішень про закриття шкіл або зміну форми навчання шляхом коригування розкладу. Директор школи в період виявлення випадків захворюваності самостійно приймає рішення щодо обмеження кількості учнів у класах, допускаючи до навчання лише осіб з особливими потребами або тільки тих, хто здаватиме іспити в кінці року.

Дослідження, проведені Каролінським інститутом у Швеції, незалежним медичним дослідницьким інститутом, Європейською мережею уповноважених з прав лю-

---

¹⁸ Vogel, G. (2020, May, 22). How Sweden wasted a 'rare opportunity' to study coronavirus in schools. AAAS. URL: <https://www.sciencemag.org/news/2020/05/how-sweden-wasted-rare-opportunity-study-coronavirus-schools>

дини та ЮНІСЕФ, довели, що шведські діти почувалися під час пандемії краще, ніж діти в інших країнах світу, як з точки зору навчання, так і з точки зору психічного здоров'я. За офіційними даними епідеміологічної служби Швеції, ризик зараження вчителів у школах також виявився значно нижчим, ніж очікувалося.¹⁹

ФРАНЦІЯ

Франція одна з європейських країн, яка суттєво постраждала під час пандемії. Навчання у школах було повністю зупинено 16 березня 2020 року і поновлено лише на початку травня 2020 року. Урядом було розроблено відповідну стратегію повернення до навчання, згідно з якою 11 травня на роботу мали вийти вчителі й підготувати класи до прийому дітей.

12 травня 2020 року до навчання повернулися діти віком 5–11 років, 18 травня 2020 року — учні віком 12–18 років.²⁰ Першими було запропоновано повернутися до школи дітям з особливими потребами, дітям, батьки, яких не мали змоги працювати дистанційно, а також тим дітям, родини яких потребували їхнього повернення до школи з різних причин.

Урядом було розроблено жорсткий санітарний протокол та низку інструкції до нього. Насамперед, це щоденний температурний скринінг. До навчання не допускалися учні з температурою та симптомами застудних захворювань. Особи з відповідними симптомами повинні були лишатися вдома на карантині. Якщо випадок зафіксовано в школі, то батьки мали негайно забрати дитину додому.

Обов'язковою умовою було дотримання нормативу 4 м² простору на одну особу, що жорстко обмежило наповнюваність класів (не більше 15 осіб) та шкільного транспорту. Правила соціального дистанціювання мали бути витримані при прибутті до школи, у класах, коридорах, їдальнях. У протоколі, чинному від 15 червня 2020 року, під час занять на відкритому повітрі між учнями одного класу (групи), у приміщенні класу, при митті рук соціальну дистанцію дозволили порушувати.²¹ у всіх інших випадках соціальна дистанція між учнями різних класів має бути витримана обов'язково.

Учні від 5 до 11 років мали носити на голові захисні пластикові забрала, а учні від 11 до 18 років — медичні захисні маски або респіратори.²² Персонал школи та-

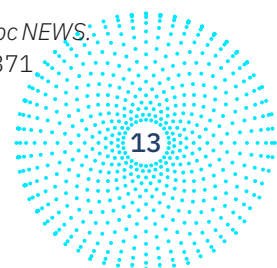
---

¹⁹ Soderpalm, H. (2020, July 15). Sweden's health agency says open schools did not spur pandemic spread among children. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-sweden-schools/swedens-health-agency-says-open-schools-did-not-spur-pandemic-spread-among-children-idUSKCN24G2IS>

²⁰ McLaughlan, L. (2020, April 22). French government announce return to school plans. *The Connexion. French news and views*. URL: <https://www.connexionfrance.com/French-news/Brexit/French-government-announces-return-to-school-plans>

²¹ MENJS (2020). Protocole Sanitaire. Guide relative au fonctionnement des ecoles et etablissements scolaires dans le context COVID-19 a compter de la rentree scolaire 20202021. *Ministère de l'Éducation nationale, de la Jeunesse et des Sports*. URL: <http://www.ec75.org/documents/covid19.pdf>

²² Deliso, M. (2020, May 17). How schools around the world are reopening during the coronavirus pandemic. *abc NEWS*. URL: <https://abcnews.go.com/International/schools-world-reopening-coronavirus-pandemic/story?id=70641371>

кож обов'язково мав носити маски. Однак під час викладання її дозволялося знімати, зберігаючи соціальну дистанцію не більше 1 метра. Приміщення були оснащені в достатній кількості засобами для гігієни рук. Прибирання приміщень, дезінфекція поверхонь та шкільного приладдя здійснювалася не менше 1 разу на день.

Харчування проводилося у їдальнях та шкільних буфетах. Учням видавали ланч-пакети запакованими. Якщо дотримання соціальної дистанції було не можливе, учні одного класу могли обідати за столом разом, а учні інших класів — тримати групою відстань не менше 1 метра.

Заняття в школі обов'язкові для всіх школярів без винятку. Навчання здійснювалося у неповний робочий день. Зважаючи на складну ситуацію із захворюваністю в країні, тим учням, які не змогли повернутися до школи, бо не підпадали під критерії осіб першочергового повернення, було суворо рекомендовано продовжити навчання дистанційно. Відповідно до даних Міністерства національної освіти та молоді Франції, з усього контингенту учнів 5–18 років у травні до навчання повернулося лише 30 %.²³

Враховуючи тривалу перерву в навчанні, Міністерство національної освіти та молоді Франції рекомендувало пріоритетами у навчанні вибрати французьку мову та літературу і математику.²⁴

Через тиждень у семи школах на півночі Франції було виявлено спалах COVID-19, у результаті чого їх знову закрили на карантин. Зважаючи на довгий інкубаційний період хвороби, не варто пов'язувати цей спалах з відкриттям шкіл. Швидше за все захворювання в інфікованих осіб почалося ще до відновлення роботи шкіл.²⁵

З 2 червня 2020 року, зі зняттям нормативу 4 м² на одну особу, за вимогою Міністерства національної освіти та молоді Франції до очного навчання мав повернутися весь контингент шкіл.²⁶ З 22 червня 2020 року стартували французькі освітні канікули, під час яких школи мають організувати освітньо-розважальне дозвілля школярів, компенсуючи їхнє тривале перебування вдома. З цієї дати батькам або особам, які супроводжують дітей, дозволено заходити до школи, продезінфікувавши руки та вдягнувши маску. Невідвідування школи в літній період допускається лише у разі хвороби. У інших випадках на батьків та опікунів може бути накладений штраф у розмірі 30 000 євро.

---

²³ McGuinness, R. (2020, May 18). Coronavirus: France reports 70 new COVID-19 cases linked to schools one week after reopening. *Yahoo! Sports*. URL: <https://sports.yahoo.com/coronavirus-france-schools-140943918.html>

²⁴ MENJS (2020). Protocole Sanitaire. Guide relative au fonctionnement des écoles et établissements scolaires dans le contexte COVID-19 à compter de la rentrée scolaire 2020/2021. *Ministère de l'Éducation nationale, de la Jeunesse et des Sports*. URL: <http://www.ec75.org/documents/covid19.pdf>

²⁵ Heren, K. (2020, May 18). France sees flare-up of 70 new coronavirus cases after schools reopen. *Evening Standard*. URL: <https://www.standard.co.uk/news/world/france-70-new-coronavirus-cases-schools-a4444061.html>

²⁶ The Local (2020, June 14). France to fully reopen schools after scrapping 4m sq distance rule. *The Local*. URL: <https://www.thelocal.fr/20200614/france-moves-to-fully-reopen-schools>

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Велика Британія впроваджувала карантин у школах поступово. З 20 березня закрилися школи для учнів, чії батьки могли працювати дистанційно. З 23 березня закрилися школи для всіх без виключення. Навчання проводилося онлайн.

Велика Британія мала високу смертність у результаті пандемії. Тому відновлення роботи шкіл викликало неабияку дискусію в суспільстві й певне протистояння. Насамперед це було пов'язано з нестачею місць, персоналу та неможливістю витримати вимоги щодо забезпечення соціальної дистанції (23 метри).

За даними дослідження, проведеного Інститутом освіти Університетського коледжу Лондона, під час карантинних обмежень у Великій Британії середня кількість виконаних шкільних робіт удома була критично низькою: діти в середньому витрачали лише 2,5 години на день, виконуючи завдання вчителів. П'ята частина учнів, а це понад 2 млн дітей, взагалі не виконувала завдань або витрачала менше години на день, і лише 17 % учнів витрачали на навчання понад 4 години на день. І це при тому, що більшість домашніх завдань складав перегляд навчальних відео чи робочих таблиць, а обсяг надання онлайн-уроків державними школами був мінімальним (71 % дітей отримували не менше ніж один онлайн-урок на день)²⁷.

1 червня до навчання повернулись учні 69 років, а 15 червня — учні 10–12 років. Інші вікові групи учнів залишилися на дистанційній формі навчання.²⁸ за санітарним протоколом британці мали дотримуватися 2 метрів соціальної дистанції. Кількість учнів у класі було зменшено до 15 осіб. Носіння масок в школі заборонено. Однак діти від 11 років і старші мали носити захисні пластикові забрала.

У червні 2020 року дослідники з того ж Інституту освіти провели опитування серед 1653 вчителів початкових класів державних шкіл Англії щодо пріоритетів протягом періоду закриття шкіл. Кінцевий звіт засвідчив, що вчителі не хочуть у вересні повертатися до того ж механізму навчання, що був під час карантинних обмежень (“business as normal”). Вчителі зазначили, що школи — це набагато більше ніж просто навчання. Насамперед вони відіграють важливу роль у формуванні стійкості усієї громади до різних критичних ситуацій у суспільстві. Тому з початком нового навчального року на першому плані мають бути соціальні та емоційні потреби дітей та членів їхніх сімей.

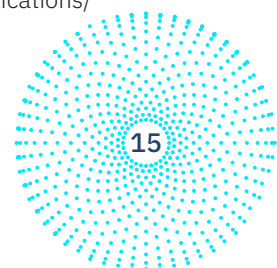
Враховуючи опитування та дослідження, Департамент освіти Великої Британії, 2 липня 2020 року опублікував Рекомендації до повного відкриття шкіл (Guidance for full opening: schools)²⁹, відповідно до яких учні всіх вікових груп повернуться до повноцінного навчання з початку осені 2020 року.

---

²⁷ Green, Francis (2020). Schoolwork in lockdown: new evidence on the epidemic of educational poverty. *LLAKES Research Paper 67*. URL: https://www.llakes.ac.uk/sites/default/files/LLAKES%20Working%20Paper%2067_0.pdf

²⁸ GOV.UK (2020). Guidance for full opening schools. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/actions-for-schools-during-the-coronavirus-outbreak/guidance-for-full-opening-schools>

²⁹ Там само.

Значна увага приділялася гігієні рук, дезінфекції поверхонь та шкільного приладдя (після кожного використання). Приладдя та речі, які складно дезінфікувати, рекомендовано прибрати з приміщень. Всі школи в достатній кількості забезпечені мийними та дезінфікуючими засобами, санітайзерами, паперовими рушниками тощо. У Великій Британії такий підхід отримав назву «впіймай, прибери, вбий!» (“catch it, bin it, kill it”).

Провітрювання приміщень рекомендовано робити якомога частіше, прибирання та дезінфекцію щонайменше 1 раз на добу. Дітям рекомендовано максимально знизити кількість контактів протягом дня з іншими учнями школи. Тому навчання проводиться в одному класі або на відкритому повітрі. Кількість занять скорочено на половину. Прибуття до школи та від'їзд, перерви та обіди розведено у часі, щоб уникати скупчень дітей. У коридорах рекомендовано зробити розмітку для забезпечення організованого одностороннього руху учнів, що уможливить контроль над потоками дітей.

У разі виявлення високої температури, симптомів кашлю, нежитю, втрати нюху або смаку, нудоти дитину ізолювали в окремому приміщенні. Батьки якнайшвидше мали її забрати, здати тести та пройти через самоізоляцію щонайменше 7 днів. Якщо у школі виявлено особу з позитивними результатами на COVID-19, то всі контактні особи також мають пройти тестування і 14 днів перебувати на самоізоляції.³⁰ Школа може бути закрита на карантин, якщо протягом 14 днів у ній виявлено два і більше випадки зараження на COVID-19.

Школи у своїй роботі у новому навчальному році мають уникати великих зібрань. Адміністрація повинна звести до мінімуму рух по школі, розробити графік поетапних перерв, харчування, початку і закінчення робочого дня задля уникнення великого скупчення.

Також школи мають врахувати у своїх навчальних планах такі вимоги Департаменту. Навчальна програма має бути широкою та гнучкою, щоб «наздогнати» пропущений матеріал. Наприклад, у молодшій школі особливий акцент має бути зроблений на програмі у вивченні англійської мови, читанні й математиці. Вчителі при розробці планів повинні визначити пріоритети навчання в межах предметів; кінцевою метою навчальної програми школи має стати повернення до звичного шкільного життя до літнього семестру 2021 року; навчальний план має бути побудований на основі освітніх потреб учнів та ефективного використання регулярного оцінювання (вікторини, спостереження за роботою учнів у класі, ретельності їхньої роботи); дистанційна освіта має бути інтегрована в планування шкільних програм, адже може стати необхідним компонентом для деяких учнів поряд із навчанням у класі або у разі локального закриття шкіл.

---

³⁰ GOV.UK (2020). Guidance for full opening schools. GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/actions-for-schools-during-the-coronavirus-outbreak/guidance-for-full-opening-schools>

У разі локального закриття (“local lockdown”) школи мають бути готові надавати послуги дистанційного навчання. Департамент освіти розраховує у своїх рекомендаціях, що школи матимуть доступ до високоякісних онлайн- та офлайн-ресурсів, що відповідають шкільній програмі, високоякісних ресурсів віддаленої освіти (кожна школа має вибрати Інтернет-інструменти, які будуть послідовно використовуватися у навчанні), зможуть забезпечувати у разі необхідності друкованою навчальною продукцією учнів. У молодшій школі адміністрація та вчителі мають додатково працювати і з родинами учнів.

На відміну від Франції, у Великій Британії відмовилися від ініціативи штрафувати батьків, які проти, щоб їхні діти відвідували школу в період пандемії.

НІМЕЧЧИНА

Школи у **Німеччині** ревідкрились ще навесні 2020 року, тому восени готуються до відновлення повноцінного навчання. Кожна федеральна земля вирішує проблеми за індивідуальним сценарієм. Міністерство освіти Баварії, до прикладу, планує відкрити школи з очним навчанням 8 вересня 2020 року. Головним пріоритетом буде охорона здоров'я учнів, вчителів та шкільних працівників. Мета — баварські школи мають повноцінно виконувати свої навчальні програми у новому році. Для цього вони мають забезпечити якомога більшою кількістю інструктажів з охорони здоров'я та дотримання гігієнічних норм³¹.

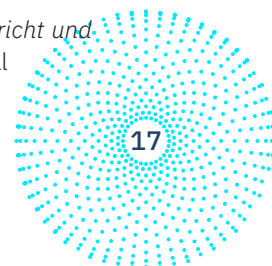
Кожна школа має оновити власні гігієнічні плани відповідно до розвитку епідеміологічної ситуації у районі, який крім загальних рекомендацій щодо миття рук, дотримання етикету під час кашлю чи чхання також має давати чіткі вказівки щодо поведінки у приміщенні.

У центрі уваги шкіл повинні бути учні та їхнє успішне повернення до повноцінного навчання. Тому баварській уряд додатково профінансує у 2020 році пропозиції щодо відпочинку учнів 16 класів, а також під час нового навчального року виділить додаткові асигнування для створення спеціальних програм підтримки, особливо для учнів, які здійснили перехід від молодшої до старшої школи, чи учнів випускних класів або тих, що мають дефіцит знань із певних предметів.

Особливу роль становитиме у навчальному році 2020 / 2021 подальший перехід на цифрову модель навчання. Усі учні повинні мати можливість навчатися та користуватися комп'ютерними системами у домашніх умовах. Для цього ще у 2019 році було створено спеціальну програму за рахунок бюджету для придбання спеціального кредитного обладнання, яке школи за потреби можуть надавати учням

---

³¹ BSUK (2020, June 23). So geht es an Bayerns Schulen weiter. *Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus*. URL: <https://www.km.bayern.de/allgemein/meldung/7000/so-geht-es-an-bayerns-schulen-weiter.html>

та вчителям, що потребують технічних засобів³². Також у березні 2020 року було залучено 2 млн користувачів до місцевої навчальної онлайн-платформи для середніх шкіл “Mebis”³³.

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

Незважаючи на чи не найвищі показники захворюваності на вірус COVID-19, адміністрації деяких штатів планують відкривати навчальні заклади з осені 2020 року. Хоча, як стверджують ЗМІ, ніхто з країн до цього часу такого не робив за тих умов пандемії, які на разі є в США³⁴.

Зауваживши, що на весні 2020 року велика кількість учнів з різних причин не брала участі в навчанні онлайн, Департамент освіти штату Нью-Йорк, опублікував 26 липня 2020 року план «Відновлення, відбудування та оновлення: дух нью-йоркських шкіл» (“Recovering, Rebuilding, and Renewing: The Spirit of New York’s Schools”)³⁵. Штат один із перших не лише у США, а й у світі запропонував рекомендації для місцевих навчальних закладів, що планують ревідкриття повністю, віддалено чи в гібридних умовах восени 2020 року. Автори рекомендацій, наголошуючи на тому, що немає єдино правильного підходу, який би відповідав потребам кожної школи, покладають відповідальність на школи та окремі райони, які у комунікації з батьками та місцевими спільнотами мають розробити учне орієнтовані та локально гнучкі навчальні плани.

Департамент освіти штату Нью-Йорк визначив новий навчальний рік 2020/2021, як час на відновлення процесу навчання. Особливий пріоритет має надаватися соціально-емоційному самопочуттю працівників та учнів. Школи мають переглянути існуючі стратегії розвитку та переорієнтувати їх таким чином, щоб об’єктом стратегії стало задоволення потреб учнів. Акцент має бути зроблений на підвищенні стійкості учнів, аби підготувати їх до можливих додаткових переходів між очним та дистанційним навчанням. Школи мають пролонгувати перехідний період у навчанні, щоб пом’якшити тривалу відсутність учнів у класах. Для шкільного персоналу мають бути забезпечені професійні можливості навчання (відновлювані практики, соціально-емоційне навчання тощо). Крім того, адміністрація має проводити регулярні опитування, щоб розуміти потреби своїх підопічних. Школи мають розробити навчальні плани у тісному контакті з усіма зацікавленими сторонами, в які

---

³² BSUK (2020, June 23). So geht es an Bayerns Schulen weiter. *Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus*. URL: <https://www.km.bayern.de/allgemein/meldung/7000/so-geht-es-an-bayerns-schulen-weiter.html>

³³ MEBIS. URL: <https://www.mebis.bayern.de/>

³⁴ Belluck, P., Mandavilli, A. and Carey, B. (2020, July 11). How to Reopen Schools: What Science and Other Countries Teach Us. *The New York Times*. URL: <https://nyti.ms/2ZjbJj5>

³⁵ NYS ED.gov (2020). Recovering, Rebuilding, and Renewing: The Spirit of New York’s Schools. *New York State Education Department*. URL: <http://www.nysed.gov/common/nysed/files/programs/reopening-schools/nys-p12-school-reopening-guidance.pdf>

обов'язково мають бути включені різні концепції навчання — очне, дистанційне чи гібридне (змішане).

Для розробки таких планів школи повинні:

- переглянути та врахувати кількість учнів і працівників, яким буде дозволено повернутися до очного навчання, і які умови слід враховувати, аби підтримувати відповідну соціальну дистанцію;
- забезпечити всіх учасників засобами індивідуального захисту;
- забезпечити безпечне транспортування;
- при розробці планів співпрацювати із зацікавленими сторонами та членами громади (наприклад, адміністраторами, вчителями, співробітниками, учнями, батьками / опікунами, місцевими відділами охорони здоров'я, місцевими медичними працівниками тощо);
- розробити план комунікацій для учнів, батьків / опікунів, персоналу;
- затвердити письмовий протокол щодо щоденних температурних обстежень всіх учнів та персоналу, а також щоденний опитувальник для вчителів і працівників;
- забезпечити, щоб хворих учнів та персонал оглядала медична сестра, а якщо вона відсутня, то їх мають відправити додому для подальшого обстеження лікарем;
- забезпечити, щоб учнів або персонал з температурою, ознаками хвороби відправляли безпосередньо до спеціальної зони ізоляції;
- призначити координатора (адміністратора) з питань безпеки COVID-19 тощо.

За даними PISA, у країнах (ОЕСР) всередньому **9 %** 15-річних учнів не має у своїх домівках спокійного місця для навчання, а в Індонезії, Філіппінах та Таїланді цей показник перевищує **30 %**. Навіть у Кореї, яка показала найкращі результати виконання PISA, кожен п'ятий учень із чверті найбільш соціально-економічно неблагополучних шкіл не має, де навчатися вдома.

Доступ до комп'ютера, за допомогою якого учні можуть працювати вдома, також є проблемою. У Данії, Словенії, Норвегії, Польщі, Литві, Ісландії, Австрії, Швейцарії та Нідерландах понад **95 %** учнів зазначили, що мають комп'ютер для роботи вдома, однак в Індонезії це лише **34 %**. Практично у кожного 15-річного учня соціально-економічно розвинених шкіл США є комп'ютер, за яким можна виконувати завдання вдома, проте його мають лише троє з чотирьох учнів неблагополучних шкіл; у Перу — це **88 %** учнів у привілейованих школах, порівняно із **17 %** у школах, можливості яких обмежені.

Джерело: OECD (2020). A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/framework_guide_v1_002_harward.pdf

Також школи мають забезпечувати належну гігієну рук, дотримання соціальної дистанції, групування учнів (за принципом одна група — один учитель). Також має бути лімітовано використання спільних речей учнями, шкільні парти повинні розміщуватися у одному напрямку, повинна забезпечуватися постійна і регулярна вентиляція класів. У школі мають бути заборонені великі заходи.

Школи також будуть змушені перевпорядковувати фізичний простір своїх приміщень чи розширювати їх, щоб забезпечити соціальне дистанціювання. Адміністрація має виходити з розрахунку 20 квадратних футів на особу для класу. Для забезпечення належних показників школи можуть використовувати як класні кімнати наявні

приміщення, такі як кафетерії, спортзали, аудиторії чи бібліотеки. Також можуть залучати додаткові площі, наприклад тенти.

У шкільних планах має бути зафіксований чіткий тайм-менеджмент, для того щоб зменшити одночасне використання спільних площ. Можуть бути залишені відкритими двері, аби уникнути частого доторкання до дверних ручок, та придбані спеціальні пластикові сепаратори для місць, де соціальна дистанція не може бути дотримана.

Крім того, школи повинні реструктурувати свої програми, використовуючи гнучку модель планування. Відповідно до рекомендацій Штату, шкільні плани мають поєднувати очне і дистанційне навчання для полегшення поетапного підходу або змішаної моделі, які можуть знадобитися у різний час протягом навчального року залежно від ситуації з COVID-19 у районі. Пріоритети у навчальній програмі повинні визначатися на рівні окремої школи чи району. Якщо ж випадки зараження зростатимуть, то школи мають бути готовими до часткового обмеження доступу до них окремих учнів чи навіть класів, де було виявлено заражених осіб, аби уникнути повного закриття. Очевидно, мають бути розроблені й плани на випадок закриття шкіл.

У разі зараження когось із персоналу чи учнів школи мають направити особу до медпункту або ізолювати, якщо такої можливості немає — забезпечити соціальне дистанціювання. Школи мають допомагати місцевим службам охорони здоров'я визначити коло контактних осіб хворого, а також співпрацювати надалі, щоб визначити параметри, умови і показники щодо можливого закриття навчального закладу. Питаннями тестування і визначення того, кого тестувати, мають займатися медичні працівники.

Ще до відкриття шкіл адміністрація повинна з'ясувати існуючий рівень доступу до комп'ютерних девайсів та високошвидкісного інтернету всіх учнів та вчителів. У разі необхідності потрібно шукати шляхи забезпечення для тих, хто немає доступу до цих інструментів. Потрібно також забезпечити друк навчальних матеріалів або альтернативу. Школи повинні забезпечити учням можливість навчатися, використовуючи різноманітні доступні методи.

Також має бути забезпечено професійний розвиток для адміністрації та вчителів у галузі розробки ефективного дистанційного навчання. Це означає, що персонал школи повинен пройти відповідні тренінги і навчання. Під час використання мережових технологій школи також мають забезпечити захист персональних даних відповідно до законодавчо закріплених норм США.

Фінансування усіх заходів здійснюватиметься за рахунок федеральних асигнувань, що будуть доступні усім школам, а також місцевих бюджетів. Школи можуть використовувати власні благодійні фонди. Також, якщо школа потребуватиме вчителів, то може використовувати сертифікованих асистентів вчителів (substitute teachers) або залучати студентів педагогічних спеціальностей (student teachers)³⁶.

---

³⁶ NYS ED.gov (2020). Recovering, Rebuilding, and Renewing: The Spirit of New York's Schools. *New York State Education Department*. URL: <http://www.nysed.gov/common/nysed/files/programs/reopening-schools/nys-p12-school-reopening-guidance.pdf>

ВИСНОВКИ

1. Отже, кожна з досліджуваних країн мала власну стратегію навчання школярів під час пандемії. Досвід Тайваню та Швеції переконливо доводить, що організація очного навчання в умовах пандемії цілком можлива. Узагальнюючи практики різних країн, можна дійти висновку про те, що під час пандемії у світі використовувалися три моделі навчання в загальноосвітніх закладах: очна, дистанційна та змішана (гібридна), яка поєднує очну та дистанційну форми навчання. Деякі країни світу впроваджували поступове відновлення навчання, відкриваючи школи лише для певних вікових категорій учнів (молодша, середня або старша школа).

2. З метою збереження життя та здоров'я учнів на інституційному рівні було дозволено особам (як учням, так і персоналу), які перебувають у групі ризику захворюваності на COVID-19, лишатися вдома на дистанційному навчанні. Відвідування шкіл при повторному відкритті першої хвилі було добровільним у всіх країнах. При відкритті другої та третьої хвилі відвідування школи було обов'язковим для всіх учнів. Тому здебільшого батьки, які не віддали дитину до школи без поважної причини, мали сплатити штраф (найбільший розмір адміністративного стягнення встановлено у Франції — 30 000 євро). Велика Британія від накладання відповідних штрафів відмовилася.

3. У разі виявлення випадків захворюваності на COVID-19 з метою запобігання поширення вірусу оголошувався 14-денний карантин для учнів окремого класу або всієї школи (залежно від кількості інфікованих). Відповідні рішення приймаються на локальному рівні керівниками шкіл у взаємодії з органами охорони здоров'я.

4. Обов'язковими вимогами повернення до очного навчання в школі під час пандемії стали температурний скринінг, соціальне дистанціювання (1–2 метри), гігієна рук (кожні 2 години), масковий етикет, постійне провітрювання й часте прибирання приміщень, шкільного транспорту з обов'язковою дезінфекцією всіх поверхонь. У всіх країнах світу розгорнуто соціальну рекламу про безпеку здоров'я в умовах пандемії та розроблено правила поведінки в громадських місцях. У Данії, Франції, Німеччині, Великій Британії поширюються відеоролики та плакати щодо дотримання санітарних норм. Республіка Корея планує за тиждень до повернення до школи організувати онлайн-навчання з особистої гігієни та безпеки життя і здоров'я.

5. Температурний скринінг в умовах пандемії є нормою початку робочого дня в більшості шкіл різних країн світу. Його частота коливається від одного разу на день до трьох (США, КНР, Республіка Корея, Тайвань, Таїланд, Франція). Водночас є країни, які відмовилися від цієї практики, переклавши відповідальність на батьків (Данія та Велика Британія), або вимірюють дітям температуру лише при наявності симптомів вірусного захворювання (Швеція). Проведення в школах обов'язкового тестового контролю на COVID-19 не набуло поширення.

6. Масковий режим для учнів шкіл не вводиться у Данії, Швеції та Великій Британії. Це пов'язано з тим, що, на їхню думку, носіння масок дітьми збільшує ризики частого торкання обличчя і, відповідно, передачі вірусу. У Німеччині носіння масок регламентується рішенням федеральних земель (наприклад, на федеральній землі Мекленбург-Передня Померанія носіння масок у школах не обов'язкове). Водночас у інших країнах носіння масок є обов'язковим як для учнів, так і вчителів. У КНР та Таїланді крім масок всім рекомендовано носити захисні окуляри. В окремих випадках допускається зняття масок при дотриманні норм соціального дистанціювання.

7. Правило соціального дистанціювання передбачає дотримання безпечної дистанції одне від одного та скорочення кількості осіб, які взаємодіють між собою. Аналізовані країни світу по-різному дотримувалися вимог соціального дистанціювання: від скорочення кількості учнів у класах, встановлення розміток у приміщеннях та закріплення за кожним учнем постійного місця у класі до організації позмінного навчання (вранці та вдень або у визначені дні чи тижні), що давало змогу забезпечити меншу кількість відвідувачів у школах; заборони масових зборів та спортивних змагань (табл. 1). Найбільш жорсткі правила з соціального дистанціювання були введені у США, Японії, Таїланді, Данії, Швеції, Великій Британії — не менше 2 метрів. Переважна більшість аналізованих країн з метою дотримання соціального дистанціювання вдалася до скорочення кількості учнів у класах та організації позмінного навчання. Менш жорсткими обмеження соціальної дистанції є в КНР, Республіці Корея, Тайвані, Таїланді, Німеччині та Франції (1–1,5 метра).

8. Дотримання соціальної дистанції вимагалось і при перевезенні дітей шкільним транспортом. Переважно, автобус мав бути заповнений лише на половину посадочних місць. У низці країн батькам було рекомендовано самотійно потурбуватися про супровід дітей до школи (Данія, Велика Британія, Швеція, Франція, Німеччина, США, Тайвань).

2

ДОСВІД УКРАЇНИ З ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛАХ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

2.1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

Запровадження карантину, пов'язаного з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, зумовило потребу внесення змін до низки нормативно-правових актів, а також прийняття нових актів, які б урегулювали правовідносини, що виникли в результаті такого запровадження, зокрема й щодо особливостей організації освітнього процесу в таких умовах.

Карантин в Україні встановлено **постановою Кабінету Міністрів України №211 від 11.03.2020 року** «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19»³⁷, якою, зокрема, заборонялося відвідування закладів освіти її здобувачами. В результаті виникла низка проблем, пов'язаних із заборонаю відвідування закладів освіти та переведенням освітнього процесу в дистанційну форму. З цього приводу МОН був надісланий ряд листів та роз'яснень, направлених на уточнення питань, які виникли під час запровадження карантинних обмежень

Так, **листом №1/9-154 від 11.03.2020 року** МОН рекомендувало розробити

За опитуванням керівників у **96,9 % ЗЗСО** в період карантину здійснюється навчання учнів із використанням технологій дистанційного навчання.

Більшість керівників (**75,9 %**) зазначили, що до його проведення залучено весь педагогічний колектив.

Проте, у майже **20,1 %** шкіл дистанційне навчання школярів здійснюють лише вчителі, які забезпечені комп'ютерною технікою та доступом до Інтернету.

Разом з тим, **3,12 %** опитаних керівників ЗЗСО зазначили, що їхня школа не перейшла в режим дистанційної роботи з таких причин:

— відсутні в учнів та вчителів комп'ютерна техніка та доступ до Інтернету (30 ЗЗСО, 0,76 % опитаних директорів);

— більшість учителів не мають навичок працювати дистанційно (45 ЗЗСО, 1,14 %);

— не дозволяє швидкість інтернет-зв'язку (32 ЗЗСО, 0,81 %).

Державна служба якості освіти України (2020). Аналітична довідка щодо організації дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах карантину. Державна служба якості освіти України. Відновлено з <http://www.sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/hovyny/1217-rezultaty-opytuvannia-shchodo-dystantsiinoho-navchannia-v-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity>

³⁷ Кабінет Міністрів України (2020, 11 березня). Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19. Постанова № 211. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF%ED20200311#Text>

заходи щодо забезпечення проведення навчальних занять за допомогою дистанційних технологій та щодо відпрацювання занять відповідно до навчальних планів після нормалізації епідемічної ситуації, а також забезпечити виконання профілактичних заходів.

З метою регулювання освітнього процесу в умовах карантину ряд підзаконних актів також видало Міністерство освіти і науки України. Так, **наказом № 406 від 16.03.2020 року «Про організаційні заходи для запобігання поширенню коронавірусу COVID-19»³⁸** надані вказівки керівникам установ і закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої та післядипломної освіти на період карантину: *«забезпечити виконання освітніх програм закладів освіти, зокрема шляхом організації освітнього процесу із використанням дистанційного навчання, що не передбачає відвідування закладів освіти її здобувачами, та у виняткових випадках шляхом ущільнення графіку освітнього процесу, а також виконання працівниками закладів освіти іншої роботи (організаційно-педагогічної, методичної, наукової тощо)... а також запровадження гнучкого (дистанційного) режиму робочого часу працівників закладів освіти».*

За інформацією, **15,63 %** опитаних директорів шкіл не отримали належної допомоги від місцевих органів управління освітою та методичних служб з питань організації дистанційного навчання, а **31,5 %** респондентів таку допомогу отримали лише частково.

Листом №1/9-173 від 23.03.2020 року Міністерство детально роз'яснило, яким чином має бути організовано освітній процес в закладах загальної середньої освіти під час карантину, зокрема щодо режиму закладу загальної середньої освіти, щодо структури навчального року, щодо «фіксації» освітнього процесу та ведення класних журналів під час карантину та щодо окремих питань трудових відносин сумісників.

Лист Міністерства №1/9-161 від 13.03.2020 присвячений питанням організації оплати праці працівників закладів освіти під час призупинення навчання через карантин. З цього ж питання було направлено департаментам (управлінням) освіти **спільний лист Міністерства освіти і науки України та ЦК профспілки працівників освіти і науки України «Про умови та оплату праці працівників закладів освіти і науки в умовах карантину» (17.03.2020 р.)**.

Окремий **лист МОНу №1/9-179 від 27 березня 2020 року** стосувався питань проведення атестації педагогічних працівників у 2020 році в умовах карантину, а **лист № 1/9–182 від 31 березня 2020 року** — питань організації завершення 2019/2020 навчального року та зарахування до закладів загальної середньої освіти.

³⁸ Про організаційні заходи для запобігання поширенню коронавірусу COVID-19. Наказ № 406 Міністерства освіти і науки України (2020, 16 березня). Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizacijni-zahodi-dlya-zapobigannya-poshirennyu-koronavirusu-s-ovid-19>

30 березня 2020 року прийнято **Закон України** «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)³⁹, яким доповнено ЗУ «Про освіту» нормою, що *«...тривалість навчального року у закладах освіти встановлюється спеціальними законами. У разі встановлення заборони учасникам освітнього процесу відвідувати заклади освіти, тимчасово, на період здійснення заходів щодо запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), передбачених карантинном, встановленим Кабінетом Міністрів України, дата початку та/або закінчення відповідного навчального року (років) визначається Кабінетом Міністрів України».*

Нарешті, на виконання положень цього закону Кабінетом Міністрів України також прийнято низку підзаконних актів, зокрема **постанову № 392 від 20 травня 2020 року** «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2»⁴⁰.

Так, пунктом 3 постанови встановлено, що *«на період дії карантину забороняється відвідування закладів освіти її здобувачами, крім участі у пробному зовнішньому незалежному оцінюванні, державній підсумковій атестації у формі зовнішнього незалежного оцінювання, вступних випробуваннях, єдиному вступному іспиті з іноземної мови, єдиному фаховому вступному випробуванні, атестації у формі тестових екзаменів ліцензійних інтегрованих іспитів “КРОК”, а також здійснення підтвердження кваліфікації моряків, проведення підготовки моряків, членів екіпажів торговельних суден, у тому числі тих, що здійснюють плавання внутрішніми водними шляхами України, та проведення підготовки судноводіїв малих/маломірних суден.*

Крім того, у регіонах, в яких здійснюється послаблення протиепідемічних заходів, з 1 червня 2020 року дозволяється відвідування занять в групах не більше ніж 10 осіб в закладах освіти, проведення професійно-практичної підготовки та державної кваліфікаційної атестації в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, підготовчих заходів до практичної підготовки на виробництві, лабораторних робіт та тренажерних занять, атестації здобувачів вищої освіти та відповідних підготовчих заходів, отримання документів про професійну (професійно-технічну) та вищу освіту, участь в освітньому процесі, пов'язаному з освітою дорослих, у публічному захисті наукових досягнень у формі дисертацій та відповідних підготовчих заходів».

---

³⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України № 540-IX (2020, 30 березня). Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#n243>

⁴⁰ Кабінет Міністрів України (2020, 20 травня). Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Постанова № 392. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-2020-%D0%BF#Text>

Нормативно-правове регулювання організації освітнього процесу в новому навчальному році

Постановою Кабінету Міністрів України №641 від 22 липня 2020 року «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2»⁴¹, карантин продовжено до 31 серпня 2020 року та залежно від епідемічної ситуації в регіоні або окремих адміністративно-територіальних одиницях регіону встановлюється **«зелений»**, **«жовтий»**, **«помаранчевий»** або **«червоний»** рівень епідемічної небезпеки поширення COVID-19.

Зокрема, в постанові визначено, що на території регіону (адміністративно-територіальної одиниці), на якій встановлено **«помаранчевий»** рівень епідемічної небезпеки, додатково до протиепідемічних обмежень, передбачених для «зеленого» та «жовтого» рівня епідемічної небезпеки, забороняється відвідування закладів освіти здобувачами освіти групами кількістю більше ніж 20 осіб, крім закладів дошкільної та загальної середньої освіти. На території регіону (адміністративно-територіальної одиниці), на якій встановлено **«червоний»** рівень епідемічної небезпеки, додатково до протиепідемічних обмежень, передбачених для «зеленого», «жовтого» та «помаранчевого» рівней епідемічної небезпеки, забороняється відвідування закладів освіти здобувачами освіти взагалі. Крім того, визначено, що на території регіону (адміністративно-територіальної одиниці), на якій встановлено **«помаранчевий»** та **«червоний»** рівень епідемічної небезпеки, додатково можуть застосовуватись обмежувальні протиепідемічні заходи, встановлені органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах компетенції.

На виконання цієї постанови Міністерство освіти і науки України 29 липня 2020 року направило лист №1/9-406 «Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах адаптивного карантину», в якому містяться пропозиції для забезпечення стійкого функціонування об'єктів освіти в умовах карантину.

30 липня 2020 року були оприлюднені **Тимчасові рекомендації щодо організації протиепідемічних заходів у закладах освіти в період карантину в зв'язку із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)**⁴².

Ці рекомендації містять вимоги щодо організації освітнього процесу, щодо організації харчування та вимоги до транспорту, який перевозить дітей та працівників до закладів освіти.

---

⁴¹ Кабінет Міністрів України (2020, 22 липня). Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Постанова № 641. Відновлено з <https://www.kmu.gov.ua/npas/provstanovlennya-karantynu-ta-zapr-6411>

⁴² Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів у закладах освіти в період карантину в зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Постанова № 42 Міністерства охорони здоров'я України (2020, 30 липня) Відновлено з <https://clck.ru/QGUiH>

Запитань до Положення дуже багато, бо знову, як і завжди, командують діяльністю галузі ті, хто в спеціфіці цієї галузі не розбирається.

1) Одразу зрозуміло, що маскового режиму в школах де-факто не буде. Просто тому, що дотриматися його в школі в повній мірі неможливо.

а) Допуск дітей без масок заборонений. Так? Скільки дітей симулюватимуть ситуацію «Я забув маску вдома?» І що з ними робити? Не пускати в школу? Забезпечувати маскою? За чий кошт?

б) Протягом лише одного шкільного дня ми постійно будемо стикатися з ситуаціями типу «Надягни маску!», «Маріванна, а Вовка забрав у мене мою маску й оно в ній по коридору бігає!», «Діти, а чия це маска на підлозі валяється, і хтось на неї вже навіть наступив!», «Маріванна, а я десь свою маску загубила (порвала, залила клеєм тощо), що мені тепер робити?» і т.д. й т.п. Цілими днями вчителі тільки масками й займатимуться.

в) На кожного вчителя в середньому щодня потрібно 2 маски. Це 10 масок щотижня. На весь педколектив 200—500 масок. На один тиждень! А на весь навчальний рік — це від 7 до 18 ТИСЯЧ штук! І це тільки на ОДНУ школу! Де їх узяти? Скільки зараз коштує 10 масок? «Хто оплачує цей банкет?»

2) Як проводити щоденний температурний скринінг учителів, якщо вони усі приходять протягом дня у різний час? Медсестрі чергувати? А дітей хто обслуговуватиме? А учням температуру міряти перед початком навчального дня взагалі не треба? Хай так ходять? Тоді чому вчителям треба, а дітям — ні?...

Олександр Литвиненко

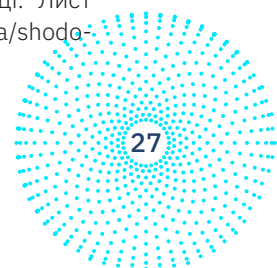
Окрім загальних вимог до організації безпечного освітнього процесу, в рекомендаціях закріплено, що керівник та медичний персонал закладу, або відповідальна особа, яка пройшла відповідний інструктаж та призначена наказом керівника закладу забезпечують розробку алгоритмів дій на випадок надзвичайної ситуації, пов'язаної з реєстрацією випадків захворювання на коронавірусну хворобу (COVID-19) серед здобувачів освіти та працівників закладу освіти.

Також керівник закладу освіти має розробити маршрути руху здобувачів освіти та скласти графік, за яким відбувається допуск здобувачів до закладів. Цей графік має формуватися таким чином, щоб запобігти утворенню скупчення учасників освітнього процесу.

Рекомендації також не передбачають обов'язкового температурного скринінгу учнів на вході у приміщення школи, хоча він є обов'язковим для працівників закладу освіти.

Вже 5 серпня 2020 року МОН листом №1/9-420 «Щодо організації роботи закладів загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році»⁴³ визначило,

⁴³ Щодо організації роботи закладів загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році. Лист Міністерства освіти і науки України № № 1/9-420 (2020, 5 серпня). Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/npa/shoda-organizaciyi-roboti-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20202021-navchalnomu-roci>

що рішення щодо особливостей організації освітнього процесу в закладах освіти в умовах «зеленого», «жовтого» або «помаранчевого» рівнів епідемічної небезпеки приймає педагогічна рада закладу освіти з урахуванням Тимчасових рекомендацій щодо протиепідемічних заходів у закладах освіти в період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Цим листом також затверджені Рекомендації щодо організації закладів загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році. Зокрема, ці рекомендації стосуються підготовчих заходів щодо відновлення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, особливостей їх відвідування та особливостей організації освітнього процесу. Зкладам середньої освіти рекомендовано забезпечувати організацію освітнього процесу з урахуванням: вимог соціального дистанціювання, регулярного моніторингу та аналізу відвідування занять учнями з метою раннього виявлення збільшення захворюваності та інформування служби громадського здоров'я у випадку різкого збільшення, дотримання нормативів наповнюваності класів та інших вимог законодавства про освіту.

Писала і ще раз напишу, всі їхні рекомендації до першого захворівшого, а потім пів школи на обсервацію тощо. Тому що чисельність дітей в школах більша за дитсадки, за їхніми рекомендаціями розташувати парти в класі з дотриманням соцдистанції неможливо. В коридорах діти ходитимуть за рекомендованим напрямком? Не смішіть! Вони в школі не працювали і не знають, що рекомендувати. А спортзал мити і обробляти після кожного уроку — це реально?

Олена Амеліна

Із змісту Листа учасникам освітнього процесу може бути не зовсім зрозумілим, що мається на увазі під формулюванням «навчання в звичайному режимі» при зеленому, жовтому та помаранчевому рівнях небезпеки.

Також, на жаль, у рекомендаціях повноцінно не відображені питання особливостей використання технології змішаного навчання, хоча про таку можливість у змісті зазначається. Змішане навчання, як форма організації освітнього процесу, потребує більш якісної та чіткої регламентації.

Особливості дистанційної форми здобуття освіти та організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання сьогодні врегульовані **наказом Міністерства освіти і науки України №466 від 25 квітня 2013 року «Про затвердження Положення про дистанційне навчання»⁴⁴**.

Очевидно, що чинне на сьогодні Положення поки не відповідає сучасним вимогам та потребам, оскільки не передбачає особливостей організації такого навчання при виникненні непередбачених обставин, зокрема таких, як коронавірусна хвороба.

⁴⁴ Про затвердження Положення про дистанційне навчання. Наказ № 466 Міністерства освіти і науки України (2013, 25 квітня). Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>

Також залишається актуальним питання захисту інформації та персональних даних при організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання. МОН було розроблено та запропоновано для громадського обговорення **проект Положення про дистанційну форму здобуття загальної середньої освіти**⁴⁵. Строк громадського обговорення закінчився 21 липня 2020 року й проєкт має бути фіналізовано та затверджено.

Також нещодавно Міністерством презентовано методичні рекомендації «Організація дистанційного навчання в школі», які можуть використовуватись в освітньому процесі⁴⁶.

ВИСНОВКИ

1. У нормативно-правовому аспекті Україна не була готова до викликів, зумовлених коронавірусною хворобою, але в найкоротші терміни змогла прийняти необхідні нормативно-правові акти.

2. Міністерство освіти і науки намагалось допомогти учасникам освітнього процесу в цих умовах шляхом прийняття необхідних нормативно-правових актів та надсилання ряду листів, які роз'яснювали окремі положення

3. Поки не прийнято нове Положення про дистанційне навчання, в якому були б враховані усі особливості організації такого навчання, зокрема спричиненого карантинними заходами. Немає також нормативного визначення змішаного навчання, порядку його організації і нормативно-правового регулювання правовідносин, які можуть виникнути внаслідок цього.

4. Рекомендації Головного санітарного лікаря України та Міністерства освіти і науки України щодо організації протиепідемічних заходів у закладах освіти та щодо організації роботи закладів загальної середньої освіти у новому навчальному році не в повній мірі дають відповіді на питання щодо алгоритмів дій закладів освіти в залежності від рівня небезпеки, процедури проведення температурних скринінгів, розроблення графіків допуску учнів до закладів освіти, щодо проведення заходів соціального дистанціювання тощо.

5. Недостатньо нормативно врегульовані трудові правовідносини учасників освітнього процесу, щодо тривалості робочого часу, особливостей оплати праці працівників закладів освіти за виконання обов'язків в таких умовах та інше.

⁴⁵ МОН пропонує для громадського обговорення проєкт положення про дистанційну форму здобуття загальної середньої освіти (2020, 22 червня). Міністерство освіти і науки України. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-polozhennya-pro-distancijnu-formu-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

⁴⁶ Коберник І. (упор.), Звисяцьківська З. (упор.) (2020). Організація дистанційного навчання в школі. Методичні рекомендації. Відновлено з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvita-2020.pdf>

2.2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ В ШКОЛАХ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

2.2.1. ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛАХ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

А) Доступ до Інтернету та комп'ютерне забезпечення

На початку 2020 р. всі освітні заклади стали учасниками інтенсифікації дистанційного навчання. Вимушений масовий перехід до електронного навчання⁴⁷ на період дії карантину став своєрідним глобальним викликом для всього освітянського середовища, зокрема для середньої школи.

Найважливішими вимогами реалізації електронного навчання є такі:

- наявність у вчителів і учнів якісного доступу до Інтернету;
- наявність у вчителів і учнів необхідного технічного забезпечення (комп'ютерів, ноутбуків, планшетів, смартфонів тощо), а також відповідного програмного забезпечення;
- достатній рівень розвитку у вчителів і учнів цифрової компетентності, яка уможливує вирішення завдань освітнього процесу;
- доступ до освітнього контенту в Інтернеті та ін.

Розглянемо ці вимоги з наступних **ракурсів:**

1) Доступ закладів середньої освіти до Інтернету

Відповідно до даних МОН України⁴⁸, станом на вересень 2019 р. 420 ЗЗСО в Україні не мали доступу до Інтернету (близько 2,6% від загальної кількості). У 2018 р. таких шкіл було 658. Порівняно з 2018 р. помітна позитивна динаміка — зменшення на 36,2% ЗЗСО, які не мають доступу до Інтернету. Найбільш складна ситуація в контексті доступу ЗЗСО до Інтернету простежується в наступних областях: Житомирська — 69 шкіл, Вінницька — 66, Херсонська — 33, Івано-Франківська — 31, Волинська — 30, Черкаська — 30. Позитивну статистику спостерігаємо в таких областях: Сумська, Миколаївська — по 2 школи, Дніпропетровська, Донецька — по 3, Запорізька — 5, Одеська, Харківська, Чернігівська — по 6 шкіл тощо.

---

⁴⁷ Навчання електронне (англ. Electronic Learning) 1) система навчання, побудована за допомогою інформаційних, електронних технологій, що охоплює весь спектр дій, починаючи від підтримки процесу навчання, до доставки навчального контенту слухачам; 2) форма навчання з використанням комп'ютерної навчальної програми, тренажера; 3) різновид дистанційного навчання, за яким учасники і організатори навчального процесу здійснюють переважно індивідуалізовану взаємодію як асинхронно, так і синхронно у часі, переважно і принципово використовуючи електронні транспортні системи доставки засобів навчання та інших інформаційних об'єктів, комп'ютерні мережі Інтернет/Інтранет, медіа навчальні засоби та інформаційно-комунікаційні технології; 4) вид самостійного навчання (джерело: **Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: словник**. Київ: ЦП Компрінт, 2019. 134 с.)

⁴⁸ Вступ-2020. Міністерство освіти і науки України. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua>

Лише 6188 шкіл України (38,3% від загальної кількості) в 2019 р. мали доступ до широкосмугового підключення із швидкістю передачі даних 30–100+ МБіт/с, що уможлиблює якісну роботу з відео, аудіо, графікою, реалізацію інтерактивних технологій навчання тощо. Порівняно з 2018 р. таких шкіл стало більше на 1291 од., що складає лише 9% від загальної кількості.

Найбільш позитивна динаміка щодо підключення шкіл у 2019 р. (порівняно з 2018 р.) до швидкісного інтернету спостерігається в наступних областях: Рівненська (кількість шкіл збільшилася на 70,7%), Тернопільська (збільшилася на 70,2%), Волинська (збільшилася на 57,7%), Житомирська (збільшилася на 47,5%), Чернівецька (збільшилася на 43,9%), Вінницька (збільшилася на 40,5%), Львівська (збільшилася на 40,0%), Донецька (збільшилася на 37,7%) та ін.

Крім того, у 2019 р. 2913 ЗЗСО мали бездротове підключення зі швидкістю передачі даних 30–100+ МБіт/с (2018 р. — 433). Такий варіант підключення до Інтернету є найбільш оптимальним для тих регіонів, де широкосмуговий доступ до Інтернету ще не реалізовано. Разом з тим, зазначимо, що доступ до мобільного інтернету переважно залежить від погодних умов, крім того, при одночасному підключенні великої кількості осіб інтернет-зв'язок може працювати повільно.

2) Доступ до Інтернету учнів та вчителів вдома

Спеціального дослідження потребує аналіз доступу учнів та вчителів до Інтернету вдома, оскільки при дистанційному навчанні такий доступ є необхідним. На сьогоднішній день в Україні не реалізовано комплексного цілеспрямованого дослідження, що найбільш повно розкриває окреслене питання. Орієнтиром для нас є результати окремих досліджень.

Так М. Федоров⁴⁹ наводить дані, що всі міста України мають волоконно-оптичні мережі, нерідко декількох операторів. Набагато гірші справи в сільській місцевості. Понад 17 тис. населених пунктів (загальна кількість — близько 28 тис.) не охоплені оптичними мережами жодного оператора. Тобто понад 4 млн українців мешкають у селах, де немає якісного фіксованого інтернету. Крім того, понад 1,5 млн мешканців проживають у віддалених ділянках населених пунктів, у яких присутні оптичні провайдери, але вартість підключення перевищує 150 % від середньої ринкової вартості підключен-

62,35 % директорів ЗЗСО вказали на відсутність необхідної техніки вдома у значної частини вчителів та/або учнів (найбільше керівників, які зазначили цю проблему, працюють у Харківській, Дніпропетровській, Донецькій областях), а **46,9 %** вказують на низьку швидкість інтернет-зв'язку (Харківська, Донецька області).

На низьку якість інтернет-зв'язку вказують і **22,3 %** опитаних батьків. Крім того, **8,8 %** батьків зазначили, що в їхніх родинах відсутній комп'ютер.

Наявність проблем технічного характеру засвідчили і **52,9 %** опитаних учителів.

⁴⁹ Федоров М. Понад 5,5 мільйонів українців не можуть отримати якісний фіксований інтернет // Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/>

ня. До якісного оптичного інтернету також не підключено 92 % бібліотек, здебільшого вони теж розміщені в селах та невеликих містах. Фактично йдеться про суттєвий цифровий розрив між селянами та містянами.

Водночас, мешканці великих місць також мають певні проблеми в контексті наявності технічного та програмного забезпечення, що ускладнює реалізацію освітнього процесу.

Відповідно до дослідження, проведеного Міністерством цифрової трансформації⁵⁰, такий доступ громадян України до інтернету вдома мають 88,4 % населення, в тому числі 97,6 % — віком 10–17 років (рис. 2).

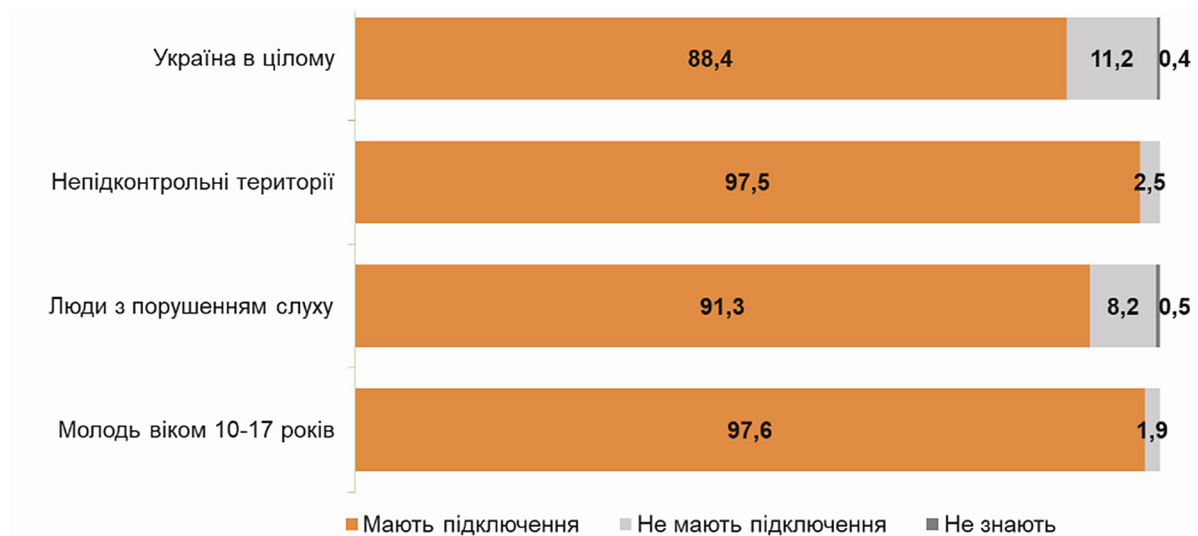

Рис. 2. Доступ громадян до мережі інтернет вдома, %

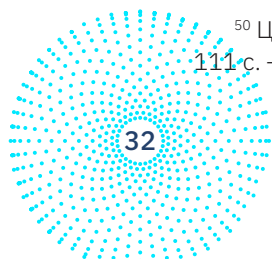
Джерело: Цифрова грамотність населення України — дослідження Міністерства та Комітету цифрової трансформації України

Серед основних причин відсутності підключення до Інтернету є невміння користуватися мережею, відсутність потреби, коштовність підключення й користування, достатність мобільного інтернету, сумніви щодо безпеки доступу (користування) тощо.

” Дистанційна освіта можлива за наявності хорошого Інтернету, відповідних гаджетів та обов’язкової мотивації у дітей. Гаджетів та інтернету немає у багатьох сільських дітей, а мотивації — у більшості дітей у початковій школі. Добре, коли батьки мають відповідний рівень освіти і достатньо часу, щоб приділяти увагу дітям і допомагати з навчанням — пояснювати, мотивувати, зацікавлювати.

Олена Голуб, мама

⁵⁰ Цифрова грамотність населення України // Міністерство та Комітет цифрової трансформації України — 111 с. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://thedigital.gov.ua/>

3) Забезпечення учнів і вчителів комп'ютерною технікою

Основна проблема, з якою стикаються громадяни, це відсутність комп'ютерного забезпечення. Так, згідно дослідження⁵¹, комп'ютерів немає у 51% українців, ноутбуки недоступні 49,4% опитуваних, планшетів немає у 67,6%, а от ситуація зі смартфонами значно краща — вони відсутні лише у 15,7% респондентів. В середньому, в одному домогосподарстві є три одиниці техніки, або ж одна одиниця на одного члена родини. Молодь віком 10—17 років в більшості на усю родину мають один комп'ютер, 1 ноутбук, 1 планшет і більше 4-х смартфонів (рис. 3).

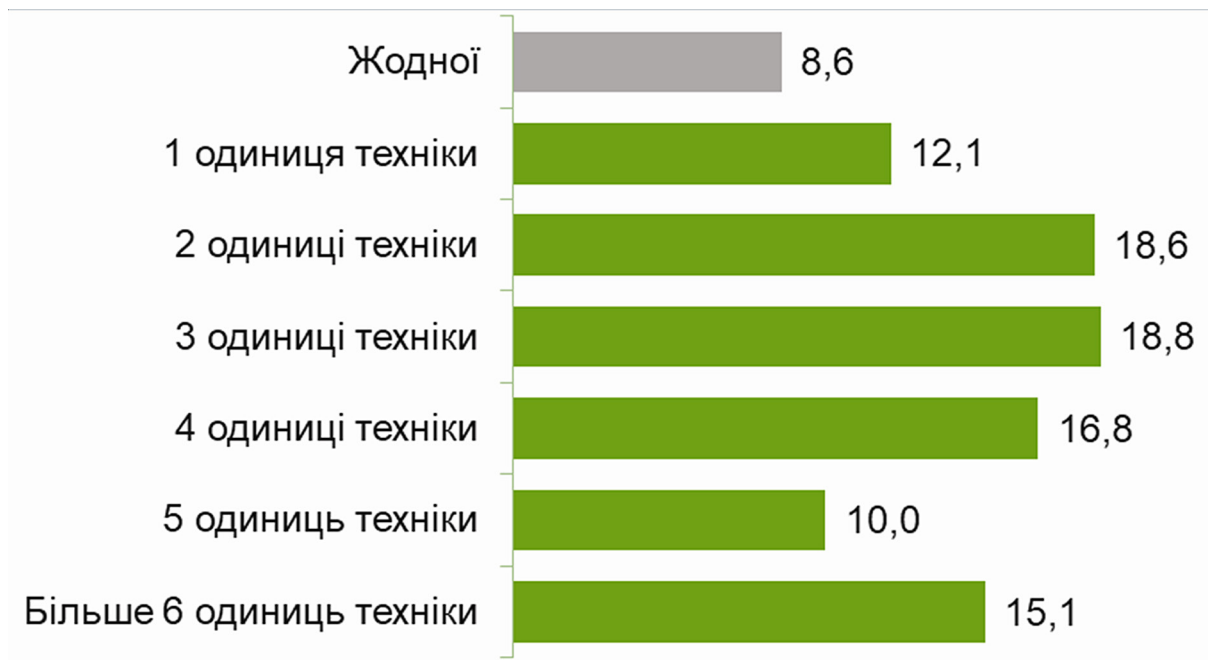

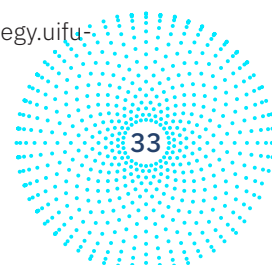
Рис. 3. Загальна кількість техніки (комп'ютерів, ноутбуків, планшетів та смартфонів у одному домогосподарстві), %
Джерело: Цифрова грамотність населення України — дослідження Міністерства та Комітету цифрової трансформації України

Згідно з результатами дослідження, проведеного Українським інститутом майбутнього в рамках програми «Україна — новий центр європейської освіти»⁵², рівень забезпечення інформаційними технологіями ЗСО виглядає наступним чином:

- близько 700 освітніх закладів (4,3 %) взагалі не мають комп'ютерів;
- близько 1700 шкіл не підключені до інтернету (10,5 %);
- 108 тис. (34,5 %) із 313 тис. комп'ютерів у школах не підключені до Інтернету,
- 37 тис. (12 %) — технічно несправні, а термін використання 191 тис. (61 %) — понад п'ять років.

⁵¹ Цифрова грамотність населення України // Міністерство та Комітет цифрової трансформації України — 111 с. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://thedigital.gov.ua/>.

⁵² Український інститут майбутнього (2019). УКРАЇНА — LEARNING NATION. Відновлено з <https://strategy.uifu-ture.org/ukraine-learning-nation.html>.

Відповідно до даних⁵³, показник кількості учнів на один стаціонарний або портативний комп'ютер за областями покращився (2019/2020 н.р. — 9,2, 2018/2019 н.р. — 10,8). Зазначимо ті області, де показник гірший за середній: Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Рівненська, Харківська, Чернігівська, а також м. Київ.

Показовими є результати дослідження, проведеного науковцями Київського університету імені Бориса Грінченка серед освітян столиці⁵⁴. На жаль, кожний четвертий респондент стверджує, що не має необхідних технічних можливостей для якісної реалізації освітнього процесу. Крім того, 9,2 % опитаних оцінюють наявні технічні можливості як вкрай незадовільні.

4) Рівень сформованості цифрових компетентностей у вчителів і учнів

Результати опитування, отримані Міністерством цифрової трансформації України⁵⁵, свідчать, що 37,9 % українців у віці 18–70 років мають цифрові навички на рівні нижче середнього, ще 15,1 % взагалі не володіють ними. Таким чином, 53 % населення України за методологією оцінки цифрових навичок, яка застосовується Європейською комісією, знаходяться нижче позначки «середній рівень».

Якщо розглядати цифрову компетентність за показником «інформаційні навички (рівень вище базових навичок)» в розрізі регіонів, то найменший відсоток (70,4) спостерігається в Східному регіоні, а найбільший (81,5 %) — в Південному. Одночасно, найбільша кількість осіб з відсутньою інформаційною компетентністю (24,6 %) мешкає у Центральному регіоні, а найменша (12,3 %) — у Південному. Комунікаційна навичка має найвищі рейтинги у Південному регіоні (84,8 %), найнижчі ж — у Центральному (69,1 %). Рішення проблем на високому рівні властиве жителям Західного регіону (57,2 %) і абсолютно «ні» — жителям Центрального регіону (27,5 %) (рис. 4).

У розрізі вікових категорій можна спостерігати тенденцію послаблення попиту на оволодіння цифровими навичками залежно від віку опитуваних (рис. 5). Чим старші респонденти, тим менший відсоток зацікавлених та більше противників в тій чи іншій мірі. В той самий час, середній вік учителів в Україні — 45 років⁵⁶.

---

⁵³ ДНУ «Інститут освітньої аналітики» (джерело: <https://iea.gov.ua/>)

⁵⁴ Khoruzha L., Proshkin V. Distance Learning: on the Way to Developing a New Didactic Model of University Education // Innovative Educational Technologies, Tools and Methods for E-learning. 2020

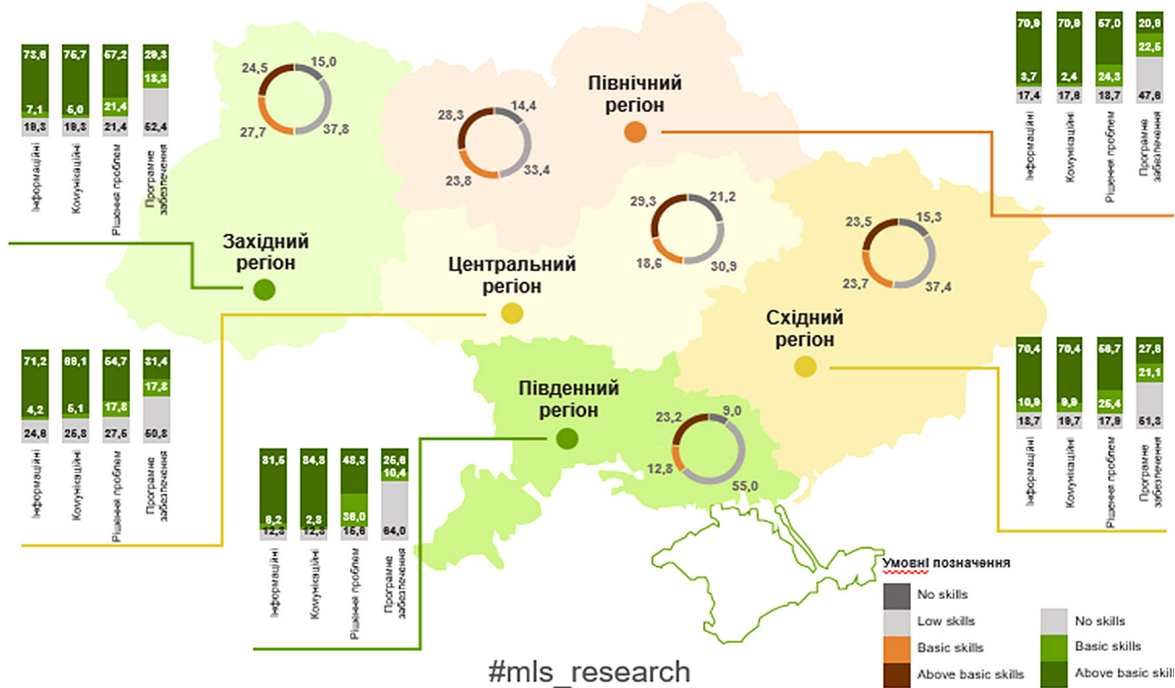
⁵⁵ Цифрова грамотність населення України // Міністерство та Комітет цифрової трансформації України — 111 с. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://thedigital.gov.ua/>.

⁵⁶ Скільки вчителів нарахували минулого навчального року Джерело: <https://www.pedrada.com.ua/article/1315-sklki-vchitelv-narahuvali-minulogo-navchalnogo-roku> Повне або часткове копіювання будь-яких матеріалів сайту, цитування, публікація їх анотованих огляд [Електронний ресурс] // Педрада. Портал освітян України. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.pedrada.com.ua/article/1315-sklki-vchitelv-narahuvali-minulogo-navchalnogo-roku>.

Карта цифрових навичок України*

*за виключенням окупованих територій Донецької та Луганської областей, а також АР Крим

Рис. 4. Карта цифрових навичок України

Джерело: Цифрова грамотність населення України — дослідження Міністерства та Комітету цифрової трансформації України

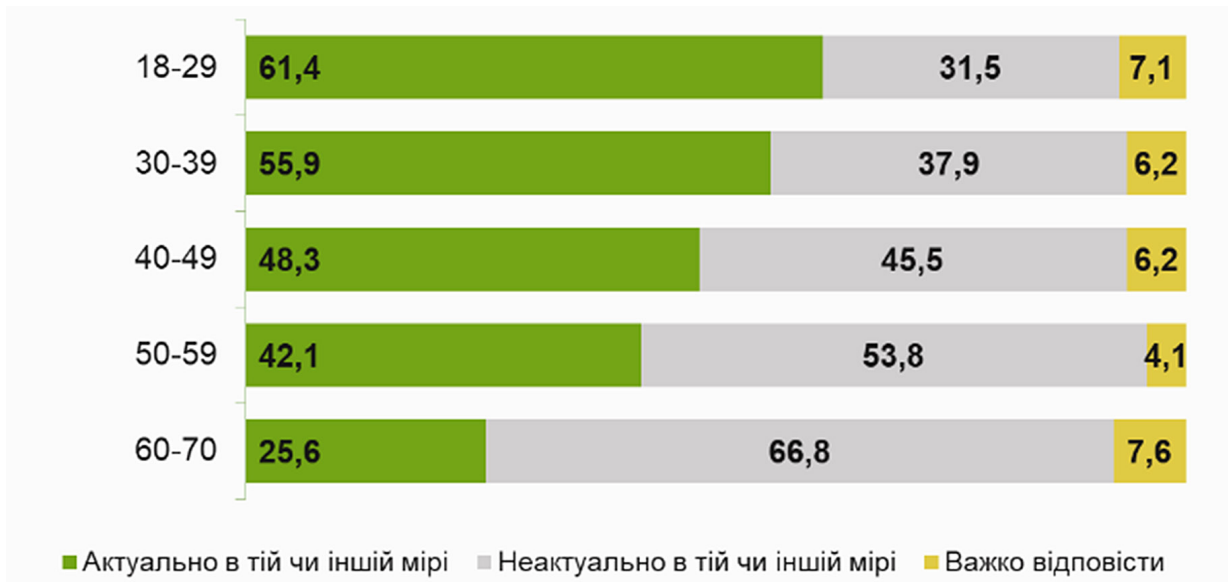
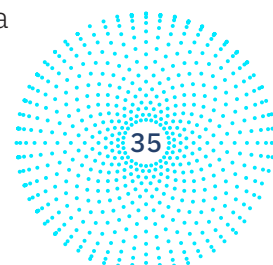

Рис. 5. Актуальність навчання цифровим навичкам у розрізі віку, %

Джерело: Цифрова грамотність населення України — дослідження Міністерства та Комітету цифрової трансформації України

Для 68,8 % молоді віком 10–17 років (школярі) оволодіння цифровими навичками є актуальним (рис. 6). Вони потребують комфортного користування технікою та хочуть «вільно почуватися» в Інтернеті, не відстаючи від сучасних технологій, розширення можливостей у спілкуванні та обміні інформацією, урізноманітнення дозвілля тощо. При цьому значна кількість респондентів вважають, що не потребують додаткових вмінь, їм достатньо користування пошуком в мережі, хтось не розуміє як і чому вчитися, хтось не має часу, а хтось не має технічної можливості.

Рис. 6. Актуальність навчання цифровим навичкам серед молоді віком 10–17 років, %
 Джерело: Цифрова грамотність населення України — дослідження Міністерства та Комітету цифрової трансформації України.

Б) Організація освітнього процесу під час карантину з використанням цифрових технологій

Під час карантину в більшості країн світу та в Україні було запроваджене дистанційне навчання. Це навчання, при якому учні та вчителі взаємодіють один з одним опосередковано, з використанням різних технологій зв'язку, перебуваючи при цьому в різних локаціях — на дистанції. Для організації дистанційного навчання використовують сучасні цифрові технології та мережевий зв'язок. При цьому зберігаються всі компоненти освітнього процесу: цілі, зміст, методи навчання, оцінка результату тощо, в тому числі система управління освітнім процесом.

Для повноцінного дистанційного навчання, крім якісного доступу до інтернету, потрібні відповідна технічна та програмна оснащеність всіх учасників освітнього процесу.

Я нічого не маю проти навчання, яким би воно не було на даний час, проте мене, як маму, обурює одне з щодо дистанційного навчання — де тут конкретно робота вчителя: скинути готове відео чи таблиці, презентацію і т. д. Це не робота вчителя, це робота тих людей, які дійсно працювали над створенням презентацій, відео, матеріалу, а от, наприклад, вчителі із школи, де навчається моя дитина, задають чужу роботу. Чому вчителю не записати своє відео із роз'ясненням певного матеріалу? До якого учень звик, до його методів і навичок викладання — то це я розумію робота вчителя проведена, матеріал подали для опрацювання. А так що виходить — скинули чужу роботу, задали по 3-6 вправ і робіть, дітки. Діти-то з батьками зроблять, а от роботи вчителя нема...

Людмила Міщук, мама

Державною службою якості освіти України було проведено анонімне онлайн-опитування⁵⁷ управлінців закладів середньої освіти, науково-педагогічних працівників, батьків та здобувачів освіти старших класів. Отримані відповіді допомогли виявити реальну картину готовності освітньої системи до цифрового навчання.

Опитування щодо ставлення до дистанційного навчання показало такі результати: 55 % опитаних учнів та 50 % батьків висловилися позитивно, інші ж дали негативні відгуки. Респонденти у процесі реалізації дистанційного навчання стикнулися з проблемами невміння користуватися технічними пристроями та їх відсутністю, з обмеженим доступом до Інтернету, а також потребували постійної методичної підтримки. Майже 20,1 % шкіл дистанційне навчання здійснювали лише частково, бо вчителі не були забезпечені комп'ютерною технікою та доступом до Інтернет. 3,12 % опитаних керівників ЗЗСО зазначили, що їхня школа не проводила дистанційне навчання з таких причин: відсутність комп'ютерної техніки та доступу Інтернету; відсутність навичок працювати з цифровими технологіями; незадовільна швидкість інтернет-зв'язку.

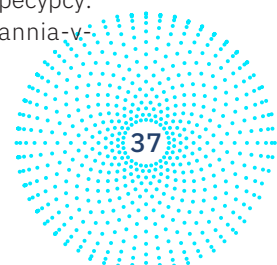
Важливим показником є зацікавленість учнів в онлайн-навчанні, 54,6 % з них вказали, що їм подобається навчатися дистанційно. Попри такий гідний показник зацікавленості, 23,4 % опитаних учнів зазначили, що не мають уявлення про кібербезпеку.

Бажання продовжити використовувати технології онлайн-навчання висловили 41,2 %

47,4 % директорів вказують на брак попереднього досвіду реалізації дистанційного навчання, а **25,5 %** підтверджують, що частина учителів не володіють необхідними навичками роботи.

Брак досвіду щодо організації дистанційного навчання та використання елементів дистанційного навчання у своїй педагогічній діяльності зазначили **28,8 %** педагогічних працівників (12 471 особа). Лише 256 вчителів (**0,6 %**) зазначили, що з даного питання у них труднощі відсутні.

⁵⁷ Державна служба якості освіти. Результати опитування щодо дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти [Електронний ресурс] / Державна служба якості освіти. — 2020. — Режим доступу до ресурсу: <http://sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/hovyny/1217-rezultaty-opytuvannia-shchodo-dystantsiinoho-navchannia-v-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity>

опитаних вчителів, а 54 % будуть використовувати їх частково. Водночас, 4,8 % опитаних учителів у своїй подальшій роботі не хочуть використовувати цифрові технології.

25,5 % управлінців вказують, що частина учителів не володіють необхідними навичками роботи з цифровими інструментами. Брак досвіду щодо організації віддаленого навчання та використання цифрових інструментів зазначили 28,8% вчителів. Тільки 0,6 % з них не мали труднощів під час використання засобів онлайн-навчання. У своїх відповідях 79,1 % управлінців вказали, що підвищення кваліфікації та навчання з цифрової грамотності проводилося в умовах карантину. У 27,12 % ЗСО було проведено навчання для всіх вчителів. Позитивним результатом такого виклику стала зацікавленість 61,6 % опитаних вчителів у вдосконаленні практичних навичок викладання навчальних предметів із застосуванням технологій, 42,8 % вчителів вказали, що вони бажають опанувати нові прогресивні методи викладання, а 44,3 % потребують вдосконалення рівня володіння ІКТ.

Аналіз результатів проведеного дослідження свідчить, що дистанційне навчання може бути ефективним лише за таких **умов**:

- ретельного планування й проектування освітнього процесу на основі обґрунтованого використання цифрових інструментів (не всіх існуючих, а обмеженої кількості), що забезпечують підтримку основних видів педагогічної діяльності вчителя та учнів;
- наявності підготовлених якісних матеріалів і завдань в електронному форматі, які будуть доступними для учнів в будь-який час та з будь-якого місця перебування;
- спланованої чіткої послідовності їх вивчення і виконання, яка передбачає застосування інноваційних педагогічних технологій навчання;
- високого рівня цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу — керівників освітніх установ, вчителів, учнів, батьків.

Без дотримання умов відбувається не дистанційне навчання, а перенесення елементів очних занять в онлайн-середовище, яке, як засвідчила практика, не приводить до отримання якісних освітніх результатів.

Шкільний сайт, групи у Вайбері, телефонні дзвінки — для навчання під час карантину ми використовуємо безліч методів. Мабуть, найбільш активним та дієвим каналом комунікації є чат у Вайбері. Туди кожен вчитель закидає завдання, які потрібно виконати, а також посилання на власноруч розроблені відео-уроки, опорні конспекти...

Оксана Лукянчук, учениця 11 класу Баївської школи

Мені подобається дистанційне навчання, адже це досить цікаво. Зараз уроки у нас проходять на різних онлайн-платформах. Математика — Мій-Клас, заняття з англійської відбуваються у Zoom, а для інших предметів використовуємо Google Classroom.

Богдан Капець, учень 7 класу Боратинської школи

Розглянемо шляхи забезпечення зазначених умов.

а) Використання освітньої електронної платформи

Дистанційне навчання на основі електронних форматів може здійснюватися в двох форматах: синхронному й асинхронному. На практиці співвідношення застосування цих режимів залежить від об'єктивних технічних умов забезпечення школи та учасників освітнього процесу — з одного боку, та від віку учнів, які навчаються, та відповідних навчальних предметів — з іншого боку. Але, незалежно від пропорції їх застосування (50 % на 50 %; 30 % на 70%, 20 %–80 % тощо), для організації освітнього процесу **обов'язково потрібно використовувати освітню платформу** (або освітній сайт, репозиторій, хмарні сервіси тощо), що забезпечить персоналізований доступ всіх учасників освітнього процесу для виконання своїх освітніх ролей виконання професійних завдань. Наприклад, вчителі — для розміщення навчальних та дидактичних матеріалів в електронному форматі, учні — для отримання навчальних матеріалів та розміщення власних виконаних завдань, адміністрація — для моніторингу процесу та результатів навчальної діяльності.

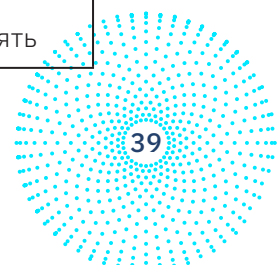
Така освітня платформа (або програмний застосунок), яку також називають LMS (*Learning Management System, система управління навчанням*), призначена для інтеграції цифрових інструментів навчання, а також адміністрування, управління та поширення навчальних програм, формування аналітики звітності процесу навчання. Метою застосування освітньої платформи є організація такої взаємодії учасників освітнього процесу з навчальним контентом і між собою, яка дозволить досягти освітньої мети.

В переважній більшості заклади середньої освіти не мали на власних серверах встановленої освітньої платформи, та під час карантину нашвидкуруч намагались знайти їй заміників, використовуючи хмарні рішення.

Освітню платформу, наповнену змістом, можна використовувати в двох форматах — **асинхронному** та **синхронному**, кожен із яких має свої переваги та обмеження (таблиця 1).

Таблиця 1

Формат	Переваги	Обмеження
Асинхронний	— гнучкість графіка освітнього процесу; — можливість учню засвоювати програму у власному темпі; — доступність навчальних матеріалів у будь-який час	— неможливість швидко отримати зворотний зв'язок від вчителя при нерозумінні навчального матеріалу; — складність розвитку навичок, які вимагають взаємодії з вчителем під час їх відпрацювання (наприклад, гри на музичному інструменті, правильне вимовляння під час вивчення іноземної мови тощо); — високі вимоги до самостійності учнів
Синхронний	— швидкий зворотний зв'язок з учителем; — організація роботи в групах; — мотивація до навчання в процесі спілкування та співпраці	— складність здійснювати індивідуальне навчання; — залежність ефективності навчання від особистості вчителя та його професійних та цифрових компетентностей; — високі вимоги до якості зв'язку під час занять

Слід зазначити, що вчителі окрім авторських навчально-методичних і дидактичних матеріалів при роботі з освітніми платформами можуть використовувати готові матеріали з різних джерел, створені спеціально для дистанційного навчання, наприклад, масові відкриті онлайн-курси, матеріали е-підручників, матеріали репозиторіїв, відеолекції на науково-освітніх каналах YouTube.

Як свідчить аналіз практики, в Україні найпопулярнішими освітніми платформами є такі: Moodle, Google Classroom, WebTutor, iSpring, Collaborator, SAP LSO, Edmodo, Мій клас (українська платформа), ClassDojo та ін.

Слід зазначити, що ті вчителі-практики, які працюють з освітніми платформами, найчастіше використовують Moodle і Google Classroom. На нашу думку, це пов'язано з тим, що в Україні напрацьовано певний досвід використання зазначених освітніх платформ, наявні окремі методичні рекомендації щодо їх використання тощо. Цікаво, що, відповідно до результатів опитування, учасники освітнього процесу в цілому позитивно оцінюють якість навчання за допомогою освітніх платформ⁵⁸. Так, 36,7 % респондентів зазначають, що якість відмінна, 40,8 % — що добра. Це, безсумнівно, свідчить про професіоналізм і достатній рівень цифрової компетентності тих педагогів, які використовують освітні платформи на практиці. Водночас, зауважимо, що на сьогодні таких педагогів небагато, використання освітніх платформ у системі середньої освіти не є масовим явищем, бо використання освітньої платформи потребує технічної підтримки вчителів від спеціально навчених спеціалістів, які здійснюватимуть встановлення та налагодження потрібних параметрів освітньої платформи та в будь який час зможуть надати вчителю потрібну допомогу. Крім того, використання освітніх платформ у закладах середньої освіти потребує від учнів наявності власної поштової скриньки, що дозволено учням, старшим за 13 років⁵⁹.

Рекомендації для оцінки функціоналу освітньої платформи та організації дистанційного навчання за допомогою освітньої платформи містяться у *Додатках 2, 3*.

б) Впровадження технологій змішаного навчання

Змішане навчання (англ. blended learning) — навчання з використанням різних форматів, насамперед — поєднання форматів очного навчання з різними форматами електронного навчання (асинхронного і/або синхронного).

Відповідно до визначених Урядом рівнів епідемічної небезпеки поширення COVID-19 доцільно дотримуватися певних моделей організації змішаного та традиційного навчання (*таблиця 2*). При цьому потрібно підкреслити, що в будь якому випадку вчитель має готувати й розміщувати матеріали на освітній платформі.

---

⁵⁸ Khoruzha L., Proshkin V. Distance Learning: on the Way to Developing a New Didactic Model of University Education // Innovative Educational Technologies, Tools and Methods for E-learning. 2020

⁵⁹ Вікові обмеження для облікових записів Google (2020). Відновлено з https://support.google.com/accounts/answer/1350409?hl=uk&ref_topic=7189311

Таблиця 2

Модель навчального процесу	Опис	Онлайн складова	Використання освітньої платформи (у відсотках)
Традиційне навчання	Навчальні матеріали подаються в усній або письмовій формі, у тому числі з використанням цифрових технологій; навчальна взаємодія (синхронна офлайн) відбувається у класі; асинхронна онлайн-взаємодія здійснюється за потреби для персоналізованого навчання; для дітей, що хворіють, доцільно передбачити онлайн-консультації (синхронний онлайн)	Платформа як середовище доставки контенту: вчитель розміщує деякі матеріали, надає учнями доступ та методичні рекомендації щодо використання для повторення, закріплення (асинхронна онлайн взаємодія) матеріалу очного навчання	1–20 % (для підтримки традиційного навчання) Передбачається асинхронна онлайн-взаємодія для вивчення та закріплення навчального матеріалу
Традиційне навчання з фрагментарним використанням технологій електронного навчання	Використовуються цифрові мережні технології та освітня платформа, але здебільшого для доставки навчального матеріалу й вирішення організаційних питань в рамках традиційного навчання за конкретною дисципліною (офлайн синхронна взаємодія, навчання у класі)	Зелений+ Поданий контент не дублює повністю зміст уроку та надається в повному обсязі за потреби/вимоги окремим учням. Моніторинг та оцінювання навчальних досягнень шляхом тестування та проведення опитування (онлайн асинхронна взаємодія)	1–29 %
Змішане навчання	Мережеві технології та освітня платформа використовуються не тільки для доставки навчального матеріалу, але й для виконання завдань, співпраці та іншої навчальної взаємодії. Застосовується синхронна та асинхронна форма онлайн-навчання. Очне навчання зорганізується для учнів початкової школи, першого та випускного класів, для решти учнів — для навчання природничих дисциплін (від 30 до 50 % передбачених уроків в тиждень: для консультацій та інтерактивної колаборації)	Жовтий + Синхронна онлайн-взаємодія: консультування (за запитом чи за розкладом), оцінювання робіт Обов'язкова вчасна (не відтермінована в часі) реакція вчителя на зворотний зв'язок з учнями (чи опрацьовані матеріали, чи виконане завдання, чи потрібна додаткова консультація)	30–79 %
Дистанційне навчання	Уся навчальна діяльність і доставка навчального матеріалу здійснюється за допомогою мережевих технологій та використання освітньої платформи. Очне навчання не передбачається	Помаранчевий+ Онлайн (асинхронна) взаємодія для пояснення нового матеріалу (запис відео, вебінарів тощо); постановки завдань лабораторних робіт тощо	80%–100%

Якщо у класах зеленого чи жовтого рівнів є учні на самоізоляції чи хворі, їм рекомендовано надавати послуги аналогічні до помаранчевого рівня.

Застосування змішаного навчання може відбуватися за різними моделями взаємодії учителя й учнів у контексті доступу до Інтернету, а також наявності технічного

та програмного забезпечення. Відповідно до кожної моделі можуть бути застосовані відповідні технології навчання (таблиця 3).

Таблиця 3

Модель	Учитель	Учні	Особливості
1	Доступ до Інтернету, наявність технічного та програмного забезпечення	Доступ до Інтернету, наявність технічного та програмного забезпечення	Реалізація освітнього процесу, що максимально імітує аудиторне (у режимі відеоконференції), використання інноваційних технологій навчання (перевернуте, дослідницьке, проблемне навчання, взаємонавчання тощо ⁶⁰)
2	Доступ до Інтернету, наявність технічного та програмного забезпечення	Відсутність доступу до Інтернету та (або) відсутність технічного, програмного забезпечення	Розроблення вчителем дидактичного й навчально-методичного матеріалу в електронному вигляді, створення відеороликів уроків
3	Відсутність доступу до Інтернету та (або) відсутність технічного, програмного забезпечення	Доступ до Інтернету, наявність технічного та програмного забезпечення	Максимальне використання відкритих освітніх ресурсів
4.	Відсутність доступу Інтернету та (або) відсутність технічного, програмного забезпечення	Відсутність доступу до Інтернету та (або) відсутність технічного, програмного забезпечення	Використання застосунків для смартфонів для навчальної взаємодії з учнями

Під час дистанційного навчання доцільно використовувати такі інноваційні технології навчання, як перевернутий клас (таблиця 4) та взаємонавчання. Схема перевернутого навчання відображена в таблиці 4.

Таблиця 4

Навчальна діяльність	Синхронне навчання	Асинхронне навчання
Вчителя	Організація та проведення: консультацій, надання відповідей на запитання учнів, розбір типових завдань, обговорення особливостей вивчення теми, можуть бути ігри, вправи, дискусії, демонстрація експериментів тощо	Підготовка матеріалів для вивчення: відеолекцій, аудіолекцій, вебсайтів з контентом, онлайн-чатів тощо (розміщення їх на освітній платформі або передавання учням за допомогою мережних технологій)
Учнів	Консультування з вчителем, обговорення з учнями, дискусії, захист розроблених проєктів Виконання завдання навчальних проєктів тощо	Учні знайомляться з новим для них навчальним матеріалом або виконують запропоновані вчителем завдання: блоги, тексти, рефлексивні відео, есе; аудивізуальна рефлексія, рефлексивні підкасти, вебкасти (розміщення їх на освітній платформі або передавання вчителю за допомогою мережних технологій)

⁶⁰ Дзябенко О., Морзе Н., Василенко С., Варченко-Троценко Л., Вембер В., Бойко М., Воротникова І., Смірнова-Трибульська Є. Модернізація педагогічної вищої освіти з використання інноваційних інструментів викладання. Київ. 2020.

Ключовими складовими технології перевернутого класу є:

- 1) освітня платформа для комунікацій у зв'язку з навчальним контентом;
  - 2) інтерактивні інструкції та тренажери по роботі;
  - 3) забезпечення систем моніторингу для вчителів і керівництва з метою зворотного зв'язку;
  - 4) форми зворотного зв'язку для учнів з метою оперативної корекції навчального матеріалу;
  - 5) забезпечення матеріалами учасників процесу, які не мають доступу до Інтернету.
- Порівняння особливостей організації традиційного та перевернутого навчання на базі таксономії освітніх цілей за Блумом відображено на *рис. 7*.

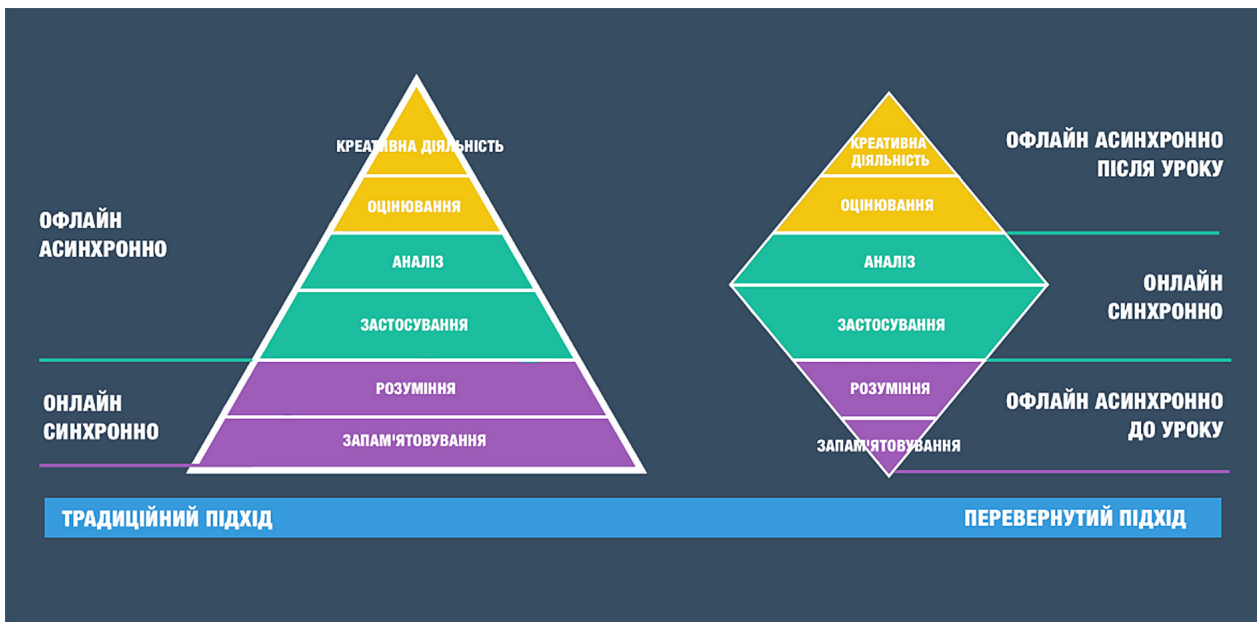

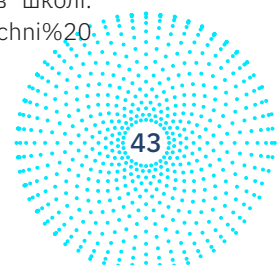
Рис. 7. Особливості перевернутого навчання

Джерело: <https://learningandteaching-navitas.com/scaffolding-learning-maximising-engagement/traditional-to-flipped/>

Організація освітнього процесу при запровадженні змішаного навчання

Корисними для освітян будуть підготовлені МОНУ у співпраці з Міжнародним фондом «Відродження» та ГО «Смарт освіта» методичні рекомендації «Організація дистанційного навчання в школі»⁶¹, які складаються з двох частин. У першій описано загальні принципи впорядкування дистанційної освіти, подано довідкову інформацію про інструменти та платформи, на яких можна вчити дистанційно. Друга частина присвячена конкретним методикам дистанційного навчання для початкової, середньої та старшої школи.

⁶¹ Коберник І. (упор.), Звinyцьківська З. (упор.) (2020). Організація дистанційного навчання в школі. Методичні рекомендації. Відновлено з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvita-2020.pdf>

На додаток до зазначених рекомендацій вважаємо за потрібне звернути увагу ще на додаткові особливості організації дистанційного навчання.

При впровадженні дистанційного навчання всі учасники освітнього процесу мають мати свої чітко розподілені зони відповідальностей, які можуть розподілятися в такий спосіб (таблиця 5).

Таблиця 5

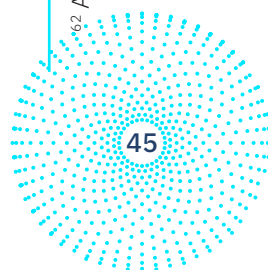
Учасник освітнього процесу	Зона відповідальності
Адміністрація закладу середньої освіти	Створення освітньої політики організації освітнього процесу в умовах карантину, зважаючи на технічні можливості школи, кожного вчителя та учнів
	Добір, встановлення на власний сервер чи хмару та забезпечення технічної підтримки освітньої платформи (вебсайту, хмарних технологій, репозиторія тощо)
	Забезпечення безпеки особистих даних всіх учасників освітнього процесу та навчальних матеріалів
	Добір та визначення мінімальної кількості цифрових технологій для використання вчителем та учнями в додаток до освітньої платформи
	Підвищення кваліфікації вчителів з питань: користування встановленою освітньою платформою, обраними цифровими технологіями для впровадження у навчальний процес. Впровадження інноваційних педагогічних технологій — перевернуте навчання, взаємонавчання, формувальне оцінювання тощо
	Навчання батьків щодо використання освітньою платформою та обраними цифровими інструментами для учнів початкової та середньої школи
Вчитель	Підготовка навчального та дидактичного матеріалу в цифровому форматі
	Підготовка критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів
	Розміщення та постійне оновлення навчальних та дидактичних матеріалів на шкільній освітній платформі чи іншому хмарному сервісі
	Навчання учнів щодо використання освітньою платформою та обраними цифровими інструментами

Під час проведення уроків відповідно до розкладу доцільно враховувати такі часові пропорції застосування синхронного та асинхронного форматів навчання (таблиця 6).

Таблиця 6

Стиль навчання ⁶²	Опис діяльності учнів	Традиційне навчання	Використання цифрових інструментів	Заповнення освітньої платформи	Формат дистанційного навчання
Навчальна діяльність	Учні навчаються, коли вони слухають вчителя або подкасти, читають книги або веб-сайти та переглядають демонстраційні відеоролики	Читання книг, статей; слухання презентацій, лекцій вчителів у класі; перегляд демонстрацій, майстер-класів	Читання мультимедіа, вебсайтів, цифрових документів та ресурсів; прослуховування подкастів, веб-трансляцій перегляд мультфільмів, відео	Відповідні текстові, мультимедіа документи, відео ,доступні для учнів у цифровому форматі на освітній платформі; чіткі інструкції щодо обсягів навчання, запитань для самоконтролю та критерії оцінювання, графік проведення вчителем індивідуальних консультацій	Асинхронний
Співпраця	Включає обговорення, практику та розробку (представлення певного продукту). Грунтується на дослідженнях і надбанні знань. Участь в процесі формування власних знань	Невеликий груповий проект, обговорення результатів один одного, створення спільної продукції	Невеликі групові проекти, що використовуються онлайн, форуми, вікі, чати тощо для обговорення результатів інших, створення спільного цифрового продукту	Перелік завдань для співпраці, принципи об'єднання учнів в пари та групи, список створених груп та пар для співпраці, критерії оцінювання співпраці й взаємодії, критерії оцінювання підготовленого продукту, графік участі створених груп, пар та окремих учасників щодо спільної роботи та результатів її оцінювання, формат подання та оприлюднення результатів спільної діяльності	Синхронний
Обговорення (Дискусія)	Навчання через обговорення (дискусію) вимагає, щоб учень формулював свої ідеї та запитання, а також закликав та відповідав на ідеї та запитання вчителя, інших учнів	Навчальні матеріали/ посібники, дискусійні групи (групи для обговорення), дискусія з навчальних питань	Онлайнові навчальні матеріали/ посібники, обговорення електронною поштою та месенджери, дискусійні групи (групи для обговорення), дискусійні форуми, «білі» дошки, інструменти для веб-конференцій — синхронні та асинхронні	Перелік запитань для обговорення, критерії оцінювання участі учнів в обговоренні Графік проведення консультацій (індивідуальних та групових), перелік інформаційних джерел для додаткового ознайомлення	Синхронний Асинхронний

⁶² ABC Learning Design (2020). The 6 Learning types. ABC Learning Design. Retrieved from <https://abc-id.org/6-learning-types/>

Стиль навчання	Опис діяльності учнів	Традиційне навчання	Використання цифрових інструментів	Заповнення освітньої платформи	Формат дистанційного навчання
Дослідження	Навчання через дослідження надає можливість учням вивчати, порівнювати та оцінювати тексти, документи та ресурси, що відображають освітні концепції та ідеї	Використання текстових навчальних посібників, аналіз ідей та інформації в різноманітних матеріалах та ресурсах, використання традиційних методів збирання та аналізу даних, порівняння текстів, пошук та оцінювання інформації та ідей	використання онлайн-порад (інформації) та рекомендацій, аналіз ідей та інформації в різноманітних цифрових ресурсах, використання цифрових інструментів для збирання та аналізу даних, порівняння цифрових текстів, використання цифрових інструментів для пошуку та оцінювання інформації та ідей	Перелік запитань для проведення дослідження, перелік додаткових інформаційних джерел для вивчення, критерії оцінювання результатів індивідуальних та групових дослідницьких проєктів, формат та терміни представлення результатів дослідження, графік проведення індивідуальних та групових консультацій	Асинхронний — (80%) Синхронний — (20%)
Виконання завдань	Навчання через практику дозволяє учням адаптувати свої дії відповідно до мети/завдання та використовувати відгуки (зворотній зв'язок) для їх покращення. Зворотній зв'язок може бути від саморефлексії, від однолітків, від вчителя, або від самої діяльності, якщо вона показує учням, як покращити результат відповідно до їх мети	Практичні вправи, практико-орієнтовані проєкти, лабораторії, екскурсії, особиста рольова діяльність	Використання моделей моделювання, мікросвіти, онлайн-тренажери, віртуальні лабораторії та екскурсії, рольові ігри онлайн	Перелік завдань для виконання, критерії їх оцінювання, формат та терміни подання результатів виконання завдань, графік індивідуальних та групових консультацій	Асинхронний — 80% Синхронний — 20%
Розробка (створення) продукту	Навчання через розробку (створення) продукту — це спосіб, яким вчитель спонукає учнів до узагальнення того, чого вони навчилися, за допомогою концептуального розуміння та як це можна застосувати на практиці	Створення (розробка) продукту за допомогою висловлювань, есе, звітів, розрахунків проєктів, вистав, артефактів, мультфільму, моделей відео, практичних виробів	створення та зберігання цифрових документів, представлення проєктів, вистав, артефактів, мультфільмів, моделей, ресурсів, слайд-шоу, фотографій, відео, блогів; е-портфоліо	Перелік завдань для розробки та створення продукту, орієнтовний перелік продуктів для створення та їх тематика, критерії їх оцінювання, формат та терміни подання створених продуктів, графік індивідуальних та групових консультацій	Асинхронний

В) Цифрові інструменти для організації дистанційного навчання

Правильно підібрані цифрові інструменти для організації дистанційного навчання дозволяють зробити освітній процес максимально комфортним і ефективним, в той час як неувага до них призводить до роздратування й витрати зайвих ресурсів (сил, енергії та часу) всіх учасників освітнього процесу. Головні складності полягають у тому, що єдино правильних рішень не існує. Все залежить від конкретних запитів: кількості учнів, бюджету, технічних можливостей і підготовки всіх учасників освітнього процесу.

Важливо на рівні закладу середньої освіти обрати однакові цифрові інструменти задля того, щоб учні швидше їх опанували й не мали додаткових проблем під час їх застосування. Відповідальність щодо здійснення такого добру доцільно покласти на адміністрацію закладу освіти.

До **цифрових інструментів та сервісів, які допомагають вчителю вирішувати навчальні завдання під час організації дистанційного навчання відносяться** (таблиця 7):

- організації вебінарів (сервіси для проведення відеоконференцій);
- спілкування через месенджери (месенджери, групи в соціальних мережах);
- управління навчальною груповою роботою (сервіси для організації групової роботи, взаємодії);
- залучення та проведення опитувань (інструменти для проведення онлайн-анкетування, опитування, тестів);
- організація спільної роботи з документами (спільні документи/презентації та хмарні сховища).

Обрати потрібний цифровий інструмент може допомогти класифікація, їх порівняння та функціонал (Додаток 3).

Таблиця 7

Призначення цифрових інструментів	Приклади цифрових інструментів
Організації вебінарів	Zoom, Google Meet, Skype, Cisco Webex Meetings
Організація спілкування через месенджери	Viber, WhatsApp, Telegram, Slack
Управління навчальною груповою роботою	Microsoft Teams, Granatum, TrainingSpace
Залучення та проведення опитувань	Kahoot!, Socrative, Plickers, Quizizz, Quizalize, Mentimeter
Організація спільної роботи з документами	Notion, G Suite
Інструменти для візуалізації	Visme, Easel.ly, Google Charts, Piktochart, Venngage, Canva
Інструменти для опитування	Classtime, Mentimeter, Kahoot!, Poll Everywhere, Google Forms, EDpuzzle, ClassMaker
Інструменти для створення презентацій	Prezi, Moovly, Emaze, Beautiful.ai
Інструменти для створення ментальних мап	XMind, Mindmeister, Mindjet Coggle, WiseMapping, Mind42, FreeMind, Spider Scribe, Mindomo
Хронологія подій	Timeline JS, Tiki-Toki, TimeToast, Histropedia, Sutori
Хмарини слів	Tagul, Tagxedo, Wordle i Wordclouds
Віртуальні цифрові дошки	WikiWall, Tutorsbox, Glogster, Dabbleboard, Twiddla, Scribblar, Padlet, Educreations, Popplet, Realtimeboard (Miro), Twiddla

За даними опитування, найбільш популярними програмами серед освітян є Google Meet, Zoom. На думку респондентів, це пов'язано з перевагами цих програм, серед яких виділимо найголовніші:

- значна кількість учасників у безкоштовному пакеті;
- доступний вибір платформ (Android, iOS, браузер Chrome, Mozilla, Firefox, Apple, Safari, Microsoft Internet Explorer, Microsoft Edge);
- широкі можливості для приєднання (через браузер, мобільний додаток, Google Календар, за допомогою URL або коду зустрічі тощо);
- можливість запису відеозустрічі, демонстрації документів та вікон програми, перегляд контенту з високою роздільною здатністю, підтримка масштабування в мобільному додатку тощо.

Г) Наявність і створення цифрового освітнього контенту

Вимушений карантин спонукав всю освітню спільноту до активного розроблення сучасного освітнього контенту.

Завдяки спільним зусиллям Офісу Президента України, Міністерства освіти і науки України, Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, громадської спілки «Освіторія», а також 40 педагогів 6 квітня 2020 року для учнів 5–11 класів стартував проєкт **«Всеукраїнська школа онлайн»**. Основною метою проєкту стало створення для кожного українського учня, незалежно від місця проживання, ресурсів та можливості підтримати зв'язок зі своїми вчителями, отримати доступ до знань. Усього учням було запропоновано уроки з 11 предметів, які за чітким розкладом транслювали українські телеканали та YouTube Міністерства освіти і науки України. 28 квітня 2020 року в межах проєкту розпочались також трансляції для учнів 1–4 класів. Програма початкової школи складалася з основних предметів: української мови, математики, науки та мистецтва. Цікаво, що у відеозаняттях брали участь українські зірки: ведучі, музиканти, актори, спортсмени тощо.

Усього в рамках проєкту «Всеукраїнська школа онлайн» було проведено 1316 уроків, трансляція зібрала понад 16 млн переглядів.

Ну от я знімаю своє відео вдома. Школа на карантині... Дошки немає — пристосувалася, пишу те, що потрібно, маркерами на файликах з білим папером всередині. Чому не на папері? Бо паперу піде... багатенько, а з файлу можна витерти. Обличчя... Сумне видовище, але вже яке є... В кадр попадає частина далеко не модерного інтер'єру. Те саме і під час конференції в Зумі. Ось вам лише декілька причин, з яких вчителі шукають готове відео в мережі. До речі, підготовка до таких уроків займає не менше часу, ніж до звичайних... І, так, я знаю, що є програми, які дозволяють усе зробити красиво, але... До теперішнього часу вони були (принаймні мені) не потрібні, а зараз на оволодіння ними і на викладання просто не вистачає часу...

Людмила Орел, вчитель

На сайтах МОН України та Інституту модернізації змісту освіти МОН України подано підручники для 1–11 класів в електронному вигляді з можливістю завантаження.

Міністерством і Комітетом цифрової трансформації України створено освітній серіал **«Інтерактивне навчання: інструменти та технології для цікавих уроків»**. Протягом 6 серій автори проєкту намагаються надати відповіді на питання: Як організувати освітній процес поза рамками звичайного шкільного класу, застосовувати онлайн інструменти та сучасні гаджети і технології: відеоконференцзв'язок, інтерактивні панелі та сучасне програмне забезпечення.

Особливий інтерес мають платформи масових відкритих онлайн-курсів, а також сайти з навчально-методичним і дидактичним матеріалом. Серед них:

- *Prometheus* — один із найбільших проєктів безкоштовної освіти в Україні, зокрема, на сайті подано курси для підвищення кваліфікації учителів, а також підготовки до ЗНО.

- *Coursera* — портал, що містить онлайн-курси з різних дисциплін, у разі успішного закінчення яких користувач отримує сертифікат про проходження курсу.

- *EdEra* — студія онлайн-освіти. На сайті подано онлайн-курси, спецпроєкти, інтерактивні підручники та освітні блоги.

- *iLearn* — проєкт, створений командою громадської спілки «Освіторія», що пропонує вебінари, тести, навчальні курси.

- *На урок* — освітній проєкт, що містить розробки уроків, конспекти уроків, тести, методичні рекомендації, матеріали для позакласної роботи тощо.

- *Всеосвіта* — освітній проєкт, який містить онлайн-курси, вебінари, навчальні матеріали тощо.

- *Цікава наука* — Youtube-канал, що пропонує переклад й озвучення науково-популярних та освітніх відео на різні наукові теми з фізики, астрономії, біології, географії та математики.

- *Мій клас* — портал, що містить понад 7000 завдань з 6 навчальних предметів, теоретичний матеріал, завдання.

- *Каталог електронних освітніх ресурсів Київського університету імені Бориса Грінченка* (urok.ippo.kubg.edu.ua) — каталог електронних освітніх ресурсів містить розробки презентацій, відео, конспектів до уроків, що створюються вчителями шкіл та розміщуються на сайті.

- *UROK-UA* — освітній портал, на якому розміщено навчально-методичні матеріали з усіх шкільних предметів для вчителів, зокрема підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації, збірники завдань, конспекти уроків, презентації, дидактичний матеріал.

- *mozaBook* — інтерактивний програмний комплекс, що урізноманітнює інструментарій шкільних уроків ілюстраційними, анімаційними та творчими презентаціями. Комплекс є платним для використання, але є можливість завантажити 30-тиденну безкоштовну DEMO версію і спробувати всі функції програми.

ВИСНОВКИ

Отже, здійснений аналіз технологічного забезпечення освітнього процесу в школах під час дії карантину, рівня сформованості цифрової компетентності вчителів і учнів, наявного цифрового освітнього інструментарію дозволяє зробити узагальнення:

1. Переважна більшість шкіл України (понад 60%) не мають широкосмугового доступу до Інтернету, який дозволяє якісно працювати з освітнім контентом. Особливо гостро ця проблема відчувається в сільській місцевості.

2. Кількість учнів на один стаціонарний або портативний комп'ютер становить 9,2.

3. У результаті опитування встановлено, що кожний четвертий респондент не має необхідних технічних можливостей для якісної реалізації освітнього процесу. Крім того, понад 9 % опитаних оцінюють наявні технічні можливості як вкрай незадовільні.

4. Більшість закладів середньої освіти не підготовлені до впровадження дистанційного навчання на основі використання електронного (синхронного, асинхронного) формату: відсутня відповідна цифрова освітня політика, низький рівень цифрової компетентності адміністрації, вчителів та учнів, відсутність на власних ресурсах доступної для всіх учасників освітнього процесу освітньої платформи, перенесення технологій та форм традиційного навчання в умови дистанційного навчання, відсутність чітких рекомендацій для вчителів щодо використання технологій змішаного навчання в освітньому процесі на основі асинхронного та синхронного форматів, відсутність на рівні закладу освіти єдиної політики щодо використання цифрових інструментів, відсутність методичної та технологічної допомоги та підтримки вчителів до впровадження дистанційного навчання, відсутність ефективної комунікації з батьками щодо розподілення відповідальностей за якість результатів навчання учнів та особливостей дистанційного навчання з різними категоріями дітей тощо.

5. З метою надання можливостей доступу учнів до освітнього контенту постійно розширюється перелік освітніх проєктів, платформ масових відкритих онлайн-курсів, сайтів, що містять навчально-методичний, дидактичний матеріал, а також матеріал для підвищення кваліфікації вчителів. Разом з тим, наявний освітній контент є обмеженим і не дозволяє системно реалізовувати освітній процес.

Перший досвід масового впровадження дистанційного навчання в період карантину вивив такі виклики перед системою освіти, які потрібно врахувати під час проєктування освітнього процесу в новому навчальному році:

- зниження якості отриманих знань та вмінь учнів при дистанційному навчанні;
  - відсутність освітньої політики цифрової трансформації освіти на всіх ланках управління освітою (національний, регіональний, місцевий);
  - відсутність єдиної національної освітньої платформи;
  - недостатньо розвинута ІТ-інфраструктура закладів середньої освіти;
  - відсутність у значній кількості вчителів та дітей комп'ютерів та цифрових гаджетів у власному користуванні;
  - недостатня забезпеченість закладів середньої освіти комп'ютерною технікою;
  - слабкі потужність та швидкодія комп'ютерних мереж та обмежений доступ учнів та вчителів до мережі інтернет;
  - більшість учасників освітнього процесу не володіють потрібним рівнем цифрових компетентностей;
  - неефективна організація освітнього процесу при запровадженні дистанційного навчання і як результат— учасники освітнього процесу (вчителі, учнів) значно перевантажені, роздратовані й виснажені;
  - невідповідність всіх освітніх ланок до проведення об'єктивного моніторингу результатів навчальної діяльності учнів під час карантину;
  - нерозвинута академічна доброчесність у всіх учасників освітнього процесу;
  - чітко не розподілена відповідальність за якість освітнього процесу серед учнів — батьків — адміністрації;
  - очевидними є перегини з використанням цифрових сервісів та інструментів — використання великої кількості різних, які часто не відповідають освітнім цілям і потребам учнів;
  - брак комунікації між учасниками освітнього процесу, недостатня підтримка учнів з боку вчителів;
  - недостатня підтримка, (в першу чергу технічна) вчителів з боку адміністрації закладу освіти;
  - негативне ставлення та недовіра до дистанційного навчання з боку низки учасників освітнього процесу та батьків учнів;
  - тотальний контроль формальних речей з боку адміністрації шкіл тощо.
- Крім того, варто назвати типові помилки під час організації дистанційного навчання:
- більшість закладів освіти не використовуює шкільні освітні платформи для забезпечення навчання;
  - адміністрація багатьох закладів освіти не забезпечує технічну підтримку дистанційного навчання;

- онлайн-уроки проводяться як звичайні уроки за тривалістю та використанням традиційних технологій навчання;
- учні не розуміють цінностей освітнього процесу в дистанційному форматі;
- учителі продовжують «викладати», а не організують навчання учнів, зокрема, надають учням список завдань замість організації навчання, не забезпечують взаємозв'язок з учнями;
- фото виконаних завдань учні надсилають учителю поштою або на месенджер;
- учні для виконання завдань використовують інтернет-ресурси або допомогу батьків чи однолітків, що свідчить про недостатній рівень сформованості академічної доброчесності;
- система оцінювання не є гнучкою й не враховує специфіку дистанційного навчання.

2.2.2. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

Під час карантину вчителі могли б розраховувати на допомогу від обласних Інститутів післядипломної педагогічної освіти у вирішенні цілої низки питань, пов'язаних із запровадженням дистанційної форми навчання. Мова йде про рекомендації щодо

79,1 % керівників ЗЗСО вказали, що для підвищення якості дистанційного навчання учнів їм довелося в умовах карантину організувати навчання вчителів. У **27,12 %** ЗЗСО проведено навчання для всіх вчителів, а в **51,98 %** — лише вчителів, які потребували допомоги.

Водночас **61,6 %** опитаних вчителів (26 699 осіб) вважають, що їм потрібно удосконалити практичні навички оволодіння методикою викладання навчальних предметів із застосуванням технологій дистанційного навчання, **42,8 %** вчителів (18 541 особа) зазначили, що їм необхідно опанувати нові прогресивні методи викладання, а **44,3 %** (19 190 осіб) потребують удосконалення рівня володіння інформаційно-комп'ютерними технологіями.

організації дистанційного навчання, методичну допомогу, вибір моделей та програмних продуктів, спеціалізоване навчання для вчителів навичкам роботи у дистанційному форматі тощо.

Аналіз пропозицій Інститутів післядипломної педагогічної освіти, здійснений за матеріалами, представленими на офіційних сайтах у середині липня 2020 року, дозволяє нам зробити наступні висновки.

Лише п'ять Інститутів запропонували вчителям допомогу та підготували матеріали для роботи у дистанційному форматі в об'ємі, який хоча б мінімально задовольняв потреби педагогів. Це — Дніпровська академія неперервної освіти, Житомирський обласний інститут післядипломної

педагогічної освіти, Інститут післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Херсонська академія неперервної освіти.

Дніпровська академія неперервної освіти⁶³ на своєму сайті розмістила методичні рекомендації «Про організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти під час карантину» та практичні рекомендації вчителям щодо організації роботи із учнями у дистанційному форматі.

Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти на сторінках свого сайту⁶⁴ надав поради педагогічним працівникам щодо організації дистанційного навчання у закладах освіти області, розмістив інформацію щодо платформ та сервісів дистанційного навчання, методичні поради вчителям-предметникам, рекомендації щодо діяльності фахівців ІРЦ у період карантину, запровадив на сайті юридичні відеоконсультації для педагогів.

Інститут післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка відкрив спеціалізований сайт «Столичний центр відкритої освіти»⁶⁵, де розміщені методичні ресурси для створення дистанційних курсів; корисні посилання з впровадження дистанційного навчання; вебінари щодо запровадження та основ дистанційного навчання; електронні підручники, відеоуроки. Були надані технологічні рішення для вчителів щодо проведення вебінарів та розміщені загальні електронні ресурси для учнів.

Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти⁶⁶ на своєму сайті розмістив рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти із застосуванням технологій дистанційного навчання під час карантину; зібрав та розмістив базу освітніх веб-ресурсів для організації дистанційного навчання та відеоматеріали.

Херсонська академія неперервної освіти запропонувала вчителям області на своєму сайті рубрику «Педагогічних онлайн форум»⁶⁷, де розміщені «Методичні рекомендації щодо організації навчальної діяльності в закладах загальної середньої освіти за допомогою дистанційних технологій», проводилися онлайн консультації для педагогічних працівників, а також з певною періодичністю випускається електронний «Педагогічний дайджест» з матеріалами на допомогу педагогам в організації дистанційного навчання, модеруються професійні вчительські спільноти у соціальній мережі Facebook та інші інформаційні ресурси.

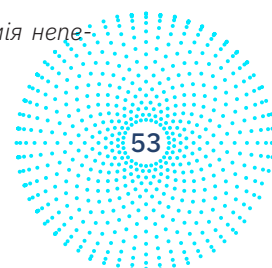
⁶³ Дніпровська академія неперервної освіти (2020). *Дніпровська академія неперервної освіти*. Відновлено з <http://www.dano.dp.ua/uk/>

⁶⁴ Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (2020). *Поради до організації дистанційного навчання. Житомирський ОІППО*. Відновлено з <https://www.zipro.net.ua/>

⁶⁵ Воротникова, І.П. (2020, 11 березня). *Як навчатись дистанційно? Столичний центр відкритої освіти*. Відновлено з <http://vo.ipro.kubg.edu.ua/>

⁶⁶ Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (2020). *Матеріали для організації дистанційного навчання. МОІППО*. Відновлено з <http://moippro.mk.ua/>

⁶⁷ Педагогічний онлайн форум (2020). *Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради*. Відновлено з http://academy.ks.ua/?page_id=15651

Донецький інститут післядипломної педагогічної освіти⁶⁸ у період з 1 по 23 квітня провів цикл вебінарів з тем, пов'язаних з організацією процесу дистанційного навчання. Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти⁶⁹ запропонував електронні ресурси для організації дистанційного навчання учнів та/або самоосвіти педагогів під час карантину. Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти⁷⁰ на своєму сайті розмістив коротку характеристику веб-технологій, онлайн платформ та програмних засобів для організації освітнього процесу в період карантину. Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти⁷¹ розмістив навчальні матеріали для дистанційного навчання вчителям-предметникам.

Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів⁷² запровадив онлайн консультування з актуальних питань освіти в умовах карантину та розробив методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в умовах карантину. Волинський інститут лише 16–18 червня провів семінар-тренінг «Онлайн-ресурси як один з інструментів інтерактивного педагога»⁷³. Але навчання проводилося за напрямом «Використання інформаційно-комунікативних та цифрових технологій в освітньому процесі», а не як окремий напрямок роботи щодо допомоги у діяльності вчителям в умовах карантину.

Закон України «Про освіту» (ст. 59, частина 2) передбачає право педагогічного працівника самостійно обирати вид, форму та суб'єкта підвищення кваліфікації: «Педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право підвищувати кваліфікацію в інших суб'єктах освітньої діяльності, фізичних та юридичних осіб... Вид, форму та суб'єкта підвищення кваліфікації обирає педагогічний (науково-педагогічний) працівник»⁷⁴. А отже картина буде неповною, якщо ми не врахуємо діяльність інших фізичних та юридичних осіб (крім обласних Інститутів післядипломної педагогічної освіти) щодо навчання вчителів навичкам роботи у дистанційному форматі.

---

⁶⁸ Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (2020, квітень). Цикл вебінарів під час карантину COVID-19. *Донецький ІППО*. Відновлено з <https://ippo.dn.ua/index.php/dystantsiine-navchannia/videokonferentsii>

⁶⁹ Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (2020). Електронні ресурси для організації дистанційного навчання учнів та/або самоосвіти педагогів під час карантину. *ЛОІППО*. Відновлено з <http://www.loippo.edu.ua/news/announcement/5002-propozytsii-shchodo-orhanizatsii-dystantsiinoho-navchannia-onovliuetsia>

⁷⁰ Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (2020). Рекомендації РОІППО щодо організації освітнього процесу в умовах карантину. *Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти*. Відновлено з <http://roippo.org.ua/activities/recomendation.php>

⁷¹ Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (2020). Навчальні матеріали для дистанційного навчання. *ХОІППО*. Відновлено з https://hoippo.km.ua/?page_id=1409

⁷² Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів (2020). Графік онлайн-консультування науково-педагогічними працівниками та педагогічними працівниками Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» Відновлено з <https://www.kristti.com.ua/do-uvagy-pedagogichnyh-pratsivnykiv-6/>

⁷³ Волинський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (2020, 18 червня). Семінар-тренінг «Онлайн-ресурси як один з інструментів інтерактивного педагога». *Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти*. Відновлено з http://vipro.org.ua/view_news.php?id=3049

⁷⁴ Закон України «Про освіту» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

З настанням карантину в Україні цілий ряд інтернет-порталів розміщували на своїх сторінках матеріали на допомогу вчителю про роботу шкіл у дистанційному форматі. Серед них — сайт «НУШ: нова українська школа» (<https://nus.org.ua>), який вже у березні-квітні розмістив цілий ряд статей, де мова йшла про поради та допомогу вчителям щодо організації дистанційного навчання та висвітлювалися відповідні практики, досвід вчителів країни. На порталі «Педагогічна преса» (<https://pedpresa.com.ua/>), блозі порталу EdEra та інших сайтах висвітлювався досвід вчителів України у викладанні цілого ряду шкільних предметів у форматі дистанційного навчання:

1. Іванна Коберник. Дистанційне навчання під час карантину: що робити школам, батькам і МОН⁷⁵.

2. Практики та підходи до дистанційного навчання — рекомендації для вчителів⁷⁶.

3. Як організувати дистанційне навчання для дітей з ООП. Досвід вчителів⁷⁷.

4. 10 ЛАЙФХАКІВ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ і порада батькам — вчителька математики про дистанційне навчання⁷⁸.

5. Надія Швадчак. 35 інструментів для дистанційного навчання — добірка НУШ тощо⁷⁹.

6. Як організувати дистанційне навчання та оцінювання. Досвід вчителів⁸⁰.

7. Марина Смагіна. Як налаштувати дистанційне навчання: досвід та поради вчителів⁸¹.

8. Учителі онлайн. Або чому не Viber?⁸²

9. Змішане навчання: сутність та переваги у сучасному світі⁸³ тощо.

Онлайн-медіа ресурс «Освіторія» (<https://osvitoria.media>) про освіту та виховання дітей в Україні так само ще з березня-квітня розпочав розміщення статей на своєму сайті (Олена Юрченко. Як організувати дистанційне навчання учнів — покрокова

---

⁷⁵ Коберник, І. (2020, 12 березня). Дистанційне навчання під час карантину: що робити школам, батькам і МОН. *Нова Українська школа*. Відновлено з <https://nus.org.ua/view/dystantsijne-navchannya-pid-chas-karantynu-plan-dij-dlya-shkil-batkiv-i-mon/>

⁷⁶ Большакова, І. (2020, 23 квітня). Практики та підходи до дистанційного навчання — рекомендації для вчителів. *Нова Українська школа*. Відновлено з <https://nus.org.ua/articles/praktyky-ta-pidhody-do-dystantsijnogo-navchannya-rekomendatsiyi-dlya-vchyteliv/>

⁷⁷ Марковська, М. (2020, 13 квітня). Як організувати дистанційне навчання для дітей з ООП. Досвід вчителів. *Нова Українська школа*. Відновлено з <https://nus.org.ua/articles/yak-organizuvaty-dystantsijne-navchannya-dlya-ditej-z-oor-dosvid-vchyteliv/>

⁷⁸ Коберник, І. (2020, 8 квітня). 10 лайфхаків для вчителів і порада батькам — вчителька математики про дистанційне навчання. *Нова Українська школа*. Відновлено з <https://nus.org.ua/articles/10-lajfhakiv-dlya-vchyteliv-i-porada-batkam-vchytelka-matematyky-pro-dystantsijne-navchannya/>

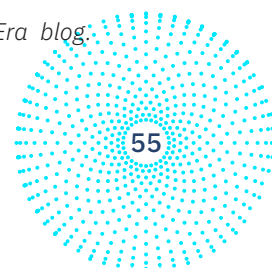
⁷⁹ Швадчак, Н. (2020, 16 березня). 35 інструментів для дистанційного навчання — добірка НУШ. *Нова Українська школа*. Відновлено з <https://nus.org.ua/articles/30-instrumentv-dlya-dystantsijnogo-navchannya-dobirka-nush/>

⁸⁰ Титиш, Г. (2020, 28 березня). Як організувати дистанційне навчання та оцінювання. Досвід вчителів. *PEDPRESA.COM.UA*. Відновлено з <https://pedpresa.com.ua/201621-yak-organizuvaty-dystantsijne-navchannya-ta-otsinyuvannya-dosvid-vchyteliv.html>

⁸¹ Смагіна, М. (2020, 31 березня). Як налаштувати дистанційне навчання: досвід та поради вчителів. *Рубрика*. Відновлено з <https://rubryka.com/article/distance-learning/>

⁸² EdEra R&D (2020, 29 травня). Учителі онлайн. Або чому не Viber? *EdEra blog*. Відновлено з <http://blog.ed-era.com/uchitieli-onlain-abo-chomu-nie-viber/>

⁸³ EdEra R&D (2020, 24 травня). Змішане навчання: сутність та переваги у сучасному світі. *EdEra blog*. Відновлено з <http://blog.ed-era.com/blended-learning-sut-pierievaghi-ta-uspishni-prikladi/>

інструкція⁸⁴; Аліна Мірошникова. Віртуози онлайн: 7 статей про дистанційне та змішане навчання⁸⁵ та інші). Крім того, ними були запущені відеоролики на платформі YouTube в рамках проекту «Освіторія: суботній онлайн-марафон»:

1. Юрій Гайдученко. Креативний контент для дистанційного навчання⁸⁶.
2. Ольга Питюр. Ефективний зворотний зв'язок онлайн: правила та інструменти⁸⁷.
3. Оксана Пасічник. Технічні особливості організації дистанційної освіти тощо⁸⁸.

На YouTube викладалися відеоматеріали й іншими фізичними та юридичними особами на тему, як учителю організувати дистанційне навчання у своєму класі.

Коли стало зрозумілим, що є велика вірогідність розпочати новий навчальний рік з подовженими карантинними обмеженнями та зріс попит від освітян на проекти, спрямовані на підвищення ефективності онлайн-навчання у школі, різні суб'єкти підвищення кваліфікації запропонували свої продукти. Так, за ініціативи міжнародної компанії ЖТІ та компанії UGEN був запущений всеукраїнський освітній проєкт «Teach Me Online», де протягом п'яти днів слухачам пропонувалися вебінари з організації навчальних лекцій та практичних занять в Zoom, Microsoft Teams, Google Meet, з підготовки ефективних презентацій, щодо роботи з інтерактивними опитувальниками; роз'яснювалися функції соціальних мереж; методи групової роботи та як тримати аудиторію у фокусі уваги тощо⁸⁹.

Smart Foundation провела серію вебінарів, серед них — «Нові формати навчання — «перевернутий урок»»⁹⁰, де обговорювалися особливості дистанційної підготовки учнів та основні компетентності, якими має володіти вчитель, аби засвоєння знань в онлайн-форматі дійсно могло зацікавити та організувати дітей. Слухачам пояснювалося, що таке змішана форма навчання, як дистанційно підготувати учнів до уроку тощо. «Як підготувати школу до дистанційного навчання»⁹¹, ще один вебінар, де учасники давали відповіді на запитання, хто за що має відповідати при переведенні школи на дистанційне навчання; що робити адміністрації школи, якщо карантинні обмеження посиляться; який результат має отримати школа після переходу на дистанційний формат.

---

⁸⁴ Юрченко, О. (2020,13 березня). Як організувати дистанційне навчання учнів — покрокова інструкція. Найактуальніші поради від зіркового вчителя, фіналіста Global Teacher Prize Ukraine Юрія Гайдученка. *Освіторія*. Відновлено з <https://osvitoria.media/experience/yak-organizuvaty-dystantsijne-navchannya-uchniv-pokrokovaya-instruktsiya/>

⁸⁵ Мірошникова, А. (2020, 9 серпня). 4 способи зменшити тривожність дитини та яких нових навичок слід навчити на карантині. *Освіторія*. Відновлено з <https://osvitoria.media/experience/7-statej-dlya-nathnennya-vchyteliv-ta-batkiv-pislya-tryvalogo-karantynu-3-2-2-2/>

⁸⁶ Гайдученко, Ю. (2020,21 березня). Креативний контент для дистанційного навчання. *Освіторія*. Відновлено з <https://www.youtube.com/watch?v=eoStfwwdFB0&feature=youtu.be>

⁸⁷ Питюр, О. (2020, 21 березня). Ефективний зворотний зв'язок онлайн: правила та інструменти. *Освіторія*. Відновлено з <https://www.youtube.com/watch?v=4ptbWWfsjg0&feature=youtu.be>

⁸⁸ Пасічник, О. (2020, 23 березня). Технічні особливості організації дистанційного навчання. *Нова Українська Школа*. Відновлено з <https://www.youtube.com/watch?v=f3PtgVbpCT8>

⁸⁹ Teach Me Online на Facebook (2020). Освітній проєкт для викладачів 3–7 серпня. Відновлено з <https://www.facebook.com/events/2658789897776290/>

⁹⁰ Smart Foundation на Facebook (2020). Нові формати навчання – «перевернутий урок». 30 липня. Відновлено з <https://www.facebook.com/events/3225781867460554/>

⁹¹ Smart Foundation на Facebook (2020). Як підготувати школу до дистанційного навчання. 23 липня. Відновлено з <https://www.facebook.com/events/330282537985538/>

За ініціативи Міністерства цифрової трансформації та за підтримки АСБІС-Україна, Apple, Logitech, Prestigio Solutions, Microsoft та Ліко-Школи був створений освітній серіал про те, як організувати освітній процес поза рамками звичайного шкільного класу, як застосовувати онлайн-інструменти та сучасні гаджети й технології: відео-конференцзв'язок, інтерактивні панелі та сучасне програмне забезпечення⁹².

У Google створили низку публікацій на блозі для потреб дистанційного навчання, серію вебінарів та нові ресурси, зокрема, колекцію навчальних матеріалів, список корисних додатків, новий ресурс YouTube Learn@Home. Для освітян створений спеціальний ресурс Google for Education, де викладаються поради: як викладати дистанційно; як зробити уроки доступними для всіх учнів; як залучати учнів до активної співпраці під час дистанційного навчання; як співпрацювати з іншими викладачами⁹³.

У серпні розпочалося викладання серії вебінарів EDUCATION ONLINE 2.0 від «Microsoft в освіті — Україна» разом зі SMART business: «Як побудувати онлайн-освіту з нуля. Можливості SharePoint»⁹⁴; «Організація навчального процесу в Teams for Education»⁹⁵.

Також із серпня на порталі EdEra відкривається онлайн-курс для вчителів щодо організації дистанційного навчання, розроблений Міністерством освіти і науки. Всі вчителі в Україні зможуть його пройти. Освітній портал EdEra (<https://www.ed-era.com/courses/>) пропонує низку безкоштовних онлайн-курсів для удосконалення професійних та особистісних якостей педагога, зокрема, курси для вчителів початкової школи, курси з медіаграмотності, з історії України, з дизайну презентацій у PowerPoint тощо.

ГО «ПРОМЕТЕУС» (<https://prometheus.org.ua>) у співпраці надає освітні послуги з підвищення кваліфікації вчителів. На сайті організації доступні десять курсів, серед них: «Українська література. Осмислені й переосмислені», «Впровадження інновацій в школах», «Дизайн-мислення в школі», «Освітні інструменти критичного мислення» тощо. Розробляються навчальні курси для педагогів ГО «ЕдКемп» (<https://www.edcamp.org.ua/>) та ГО «Смарт освіта» (<http://smart-osvita.org/>). Так, вони пропонують курс «Робота вчителя початкових класів із дітьми з особливими освітніми потребами». З 2017 року організують семінари-практикуми Світлани Ройз для вчителів державних шкіл на різні теми: від особливостей взаємодії з дітьми різного віку в школі до збереження ресурсу вчителя й профілактики професійного вигорання.

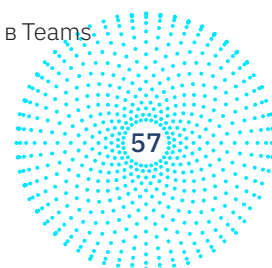
---

⁹² Дія. Цифрова освіта (2020). Інтерактивне навчання: інструменти та технології для цікавих уроків. *Дія. Цифрова освіта*. Відновлено з <https://osvita.diia.gov.ua/courses/interactive-learning?fbclid=iwar1j3k9awdudvip8rfgkqzn1lfts8olnkrkgiswri4w133rpelohx4kozwa>

⁹³ PEDPRESA.COM.UA (2020, 28 березня). Google запустив ресурс для допомоги вчителям та учням у дистанційному навчанні. *PEDPRESA.COM.UA*. Відновлено <https://pedpresa.ua/201632-google-zapustyv-resurs-dlya-doromogy-vchytelyam-ta-uchnyam-u-dystantsijnomu-navchanni.html>

⁹⁴ Microsoft в освіті — Україна та SMART business на Facebook (2020). Як побудувати онлайн-освіту з нуля. Можливості SharePoint. 4 серпня. Відновлено з <https://www.facebook.com/events/306328403892752>

⁹⁵ Microsoft в освіті — Україна та SMART business на Facebook (2020). Організація навчального процесу в Teams for Education. 11 серпня. Відновлено з <https://www.facebook.com/events/4096236530448047>

ВИСНОВКИ

1. Вчителі більшості областей України не були забезпечені потрібною допомогою зі сторони Інститутів післядипломної педагогічної освіти у розвиткові власних навичок організації дистанційного навчання у закладах освіти, методичними матеріалами, порадами, підтримкою, рекомендаціями щодо використання електронних ресурсів та програмних засобів для роботи у дистанційному форматі.

2. Інші суб'єкти підвищення кваліфікації, громадські активісти, вчителі-практики, освітянські інтернет-видання намагалися виправити ситуацію та запропонувати вчителю допомогу щодо розвитку його компетентності викладання у дистанційному форматі. На наш погляд, ця діяльність набирає обертів. У подальшому інші суб'єкти підвищення кваліфікації зможуть скласти гідну конкуренцію традиційним Інститутам післядипломної педагогічної освіти.

3. Від березня 2020 року на сторінках інтернет-видань, ключова аудиторія яких є освітянська, розміщувалися матеріали на допомогу вчителю опанувати дистанційну форму навчання, висвітлювалася передова практика педагогів. У першу чергу мова йшла про допомогу щодо вибору та опанування технологічних рішень: які платформи дистанційного навчання, програмні засоби обрати, які продукти відповідають тим чи іншим активностям у школі. Дуже мало матеріалів з'явилось щодо методики викладання певних предметів (інформатика, математика) у дистанційному форматі, щодо запровадження змішаного навчання у школах країни.

4. Суб'єкти підвищення кваліфікації недержавної форми власності пропонують вебінари, спрямовані на розвиток компетентностей педагогів щодо організації викладання предмета в дистанційному форматі, щодо роз'яснення сутності змішаного навчання. І якщо корпорації-гіганти, такі як Google, Microsoft та інші, пропонують та популяризують власні продукти для організації онлайн-освіти, то інші — дають порівняльний аналіз можливостей різноманітних продуктів, їхніх переваг та недоліків для викладання у школі.

5. Без належної уваги зі сторони суб'єктів підвищення кваліфікації залишаються питання створення цифрового освітнього контенту для закладів загальної середньої освіти, інтеграції онлайн-навчання з традиційним навчанням у шкільному класі, забезпечення індивідуальної траєкторії навчання для учня засобами дистанційного та змішаного навчання тощо.

6. Нагальною є потреба вивчити досвід роботи закладів загальної середньої освіти у період карантину для напрацювання стратегій організації навчання та викладання дисциплін у новому навчальному році, враховуючи велику вірогідність запровадження нових обмежувальних заходів. Є розуміння того, що не може існувати одного «правильного» рішення для всіх шкіл України. Педагогічна, організаційна автономія закладів освіти, різноманіття умов їхнього функціонування, типів шкіл тощо вимагає напрацювання рамкових рішень, які будуть деталізуватися кожною школою окремо.

3 РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В ШКОЛАХ УКРАЇНИ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ З 1 ВЕРЕСНЯ 2020 РОКУ

Ці рекомендації ґрунтуються на здійсненому аналізі: міжнародного та українського досвіду організації освітнього процесу під час карантинних обмежень у в'язку з пандемією, запитів і пропозицій працівників галузі освіти та поточного стану нормативно-правової бази, розробленої для організації навчання у новому навчальному році.

Рекомендації класифіковано згідно з шістьма керівними принципами Рамкової програми для поновлення роботи шкіл, розробленої ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Всесвітньою продовольчою програмою та Всесвітнім банком, а також викладено відповідно до рівня управління, якому вони адресовані.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗА ПРИНЦИПАМИ РАМКОВОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ ПОНОВЛЕННЯ РОБОТИ ШКІЛ

РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ

➤ Розробка необхідної нормативно-правової бази для легітимізації змін в освітньому процесі та надання чітких орієнтирів для організації безпечного освітнього процесу.

➤ Визначення джерел ресурсів, необхідних для виконання заходів, передбачених нормативно-правовою базою.

➤ Чітке визначення критеріїв епідеміологічної ситуації, зокрема на території закладу, за умови яких школа переходить на повне дистанційне навчання, поєднання очного і дистанційного навчання або ж повернення до звичайного режиму освітнього процесу. Встановлення необхідного порядку дій при виявленні хворих у закладі освіти.

➤ Розширення доступу до технологій дистанційного навчання для вчителів і учнів, які його не мали, шляхом забезпечення доступу до Інтернету і відповідного обладнання.

➤ Стандартизація практик дистанційного навчання, зокрема щодо тривалості дистанційного уроку.

➤ Розширення активного користування технологіями дистанційного й змішаного навчання шляхом цільового підвищення кваліфікації керівників закладів освіти і вчителів.

➤ Створення єдиної освітньої політики цифрової трансформації освіти, до якої входить розвиток дистанційного навчання на основі відповідного сучасного положення про його організацію.

ВИМОГИ ДО ФІНАНСУВАННЯ

➤ Інвестування державних і місцевих бюджетних коштів на зміцнення системи освіти для відновлення та підвищення її стійкості.

➤ Запровадження цільової державної освітньої субвенції для організації навчання в умовах карантину.

➤ Залучення приватних провайдерів зв'язку до інтернетизації територій.

➤ Виділення додаткового фінансування на оплату праці вчителів при поділі класів на групи та додатковому навчанні дітей, які отримали особливі прогалини у навчанні.

➤ Виділення додаткового фінансування для підтримки організації процесу навчання дітей із вразливих груп населення.

➤ Співпраця з приватним сектором з метою отримання для батьків учнів можливості придбати комп'ютерну техніку в кредит чи розстрочку без відсотків.

Довідково:

З бюджету Міністерства освіти і науки до Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 вилучено 4,9 млрд грн. Попри виклики, які постали перед закладами освіти під час пандемії, з цього Фонду для системи освіти до цього часу було повернено лише 52 млн грн — на компенсацію учасникам пробного зовнішнього незалежного оцінювання.

БЕЗПЕЧНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ

➤ Проведення інструктажів з охорони здоров'я та дотримання санітарно-гігієнічних норм серед учнів, батьків та вчителів школи. Розміщення достатньої кількості інформаційних постерів.

➤ Забезпечення милом та мийними засобами, антисептиками, паперовими рушниками, масками, безконтактними термометрами.

➤ Проведення термометрії учнів на рівні із працівниками закладів освіти на вході у приміщення закладу загальної середньої освіти.

➤ Систематичне провітрювання, прибирання, дезінфекція приміщень і поверхонь.

➤ Заборона використання шкільного приладдя, непридатного для дезінфекції, обмеження використання спільних речей, площ.

➤ Дотримання правил соціального дистанціювання (1,5–2 метри), розмежування зон у класах та шкільних приміщеннях. Розроблення графіка пересування школою під час перерв, харчування, початку і завершення робочого дня з метою уникнення скупчення людей.

➤ Зменшення можливостей контакту учнів з різних класів («Правило бульбашки» — кожна дитина перебуває в одній і тій самій групі, група зазвичай використовує ту ж класну кімнату).

➤ Встановлення спеціального графіка прибуття / відбуття до / зі школи класів та виділення кількох пунктів організованого входу / виходу.

➤ Пропаганда та дотримання гігієни рук. Встановлення погодинного графіка миття рук у молодшій школі.

➤ Обмеження доступу до закладу осіб, не залучених до освітнього процесу.

➤ Поділ класів на групи за необхідності дотримання соціальної дистанції в обмеженому просторі.

КОМПЕНСУВАННЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

➤ Визначення прогалин у навчанні за попередній період. Підготовка плану їх подолання у новому навчальному році.

➤ Розробка навчальних планів з урахуванням потреб усіх зацікавлених сторін та включення до них різних варіантів організації навчання (очного, дистанційного та змішаного).

➤ Забезпечення гнучкості навчальної програми, акцентуючи увагу на навчальному матеріалі, який діти вивчали дистанційно під час карантину.

➤ Надання групових додаткових консультацій учням з прогалинами у навчанні.

➤ Адаптація розкладу роботи школи за умов дотримання соціального дистанціювання для проведення очного навчання:

а) перехід на роботу в дві або три зміни;

б) залучення додаткового дня навчання в суботу;

в) почергове навчання в очному форматі груп одного класу;

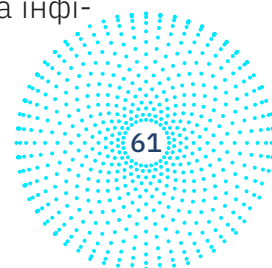
г) виділення пріоритетних класів для очного навчання (1–5 класи);

д) визначення співвідношення між очною і дистанційною компонентами для окремих вікових груп учнів і для окремих навчальних предметів.

ДОБРОБУТ І ЗАХИСТ

➤ Організація роботи медичного працівника в школі на постійній основі.

➤ Проведення тестування для першого допуску до роботи в разі підозри на інфікування.

- Чіткий алгоритм дій директора школи при виявленні проявів захворювання в учнів чи працівників закладу.
- Обладнання у школі кабінету (боксу) для перебування дитини з симптомами на COVID-19 до приїзду батьків або лікарів.
- Відстеження контактних осіб у школі та вимога самоізолюватися на 14 днів.
- Організація шкільного харчування у ланч-боксах або ж дотриманням соціальної дистанції та особливих профілактичних заходів у приміщенні їдальні та харчоблоку.
- Надання психоемоційної підтримки учням і вчителям. Проведення психологічних тренінгів для вчителів.
- Вивчення потреби вчителів у підвищенні кваліфікації щодо організації дистанційного та змішаного навчання.
- Підтримка підвищення кваліфікації вчителів з розвитку цифрової компетентності.
- Налагодження комунікації адміністрації, вчителів школи з батьками учнів щодо організації освітнього процесу під час карантину.
- Проведення інформаційних заходів для батьків щодо організації освітнього процесу в школах та будь-яких змін протягом навчального року, розміщення відповідної інформації на сайтах школи.

ОХОПЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ

- Виявлення дітей, які не отримали належного дистанційного навчання або ж повністю випали з навчального процесу через відсутність доступу до зв'язку з учителем чи контролю з боку батьків.
- Цільова підтримка дітей із вразливих груп населення з метою створення для них можливостей доступу до дистанційного чи змішаного навчання та допомоги у надолуженні прогалин у навчанні.
- Визначення заходів, необхідних для організації інклюзивного навчання дітей з інвалідністю.
- Переведення дітей, що належать за станом здоров'я до груп ризику і можуть особливо тяжко переносити коронавірусну хворобу, на навчання вдома.
- Психоемоційна підготовка учнів до можливого переходу від очного до дистанційного навчання.
- Посилення комунікації з батьками дітей із вразливих категорій населення щодо особливостей навчання в умовах карантину.
- Доступність інформації для батьків з числа національних меншин на мові національної меншини.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗА РІВНЯМИ УПРАВЛІННЯ

НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ (органам державної влади)

1. Удосконалення нормативно-правового та документального забезпечення.

➤ Надання чітких орієнтирів щодо організації навчання директору — керівнику закладу освіти, оскільки на нього чинною нормативно-правовою базою покладено повну відповідальність за заходи щодо запобігання поширенню хвороби на території школи.

➤ Надання чіткої інструкції керівникам закладів щодо алгоритму їхніх дій у разі виявлення проявів захворювання.

➤ Розробка моделей організації навчального процесу з урахуванням можливих різних показників захворюваності та необхідності забезпечити соціальне дистанціювання в приміщеннях школи (окрім «червоного» рівня епідемічної небезпеки), на основі яких — тимчасовий порядок організації освітнього процесу в період карантину.

➤ Освітній процес здебільшого може бути організований у формі очного й змішаного навчання, під час якого буде регулюватися співвідношення між очною та дистанційною компонентами залежно від: 1) епідемічної ситуації; 2) наповнюваності школи і класів, наявності додаткових приміщень; 3) вікової категорії учнів та 4) особливостей вивчення навчальних предметів.

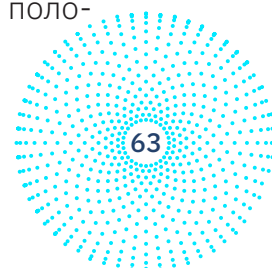
➤ Визначення нормативів для груп учнів, які перебувають одночасно в одному приміщенні, при різній епідемічній ситуації з урахуванням норм соціального дистанціювання.

➤ Поширення норми щодо чисельності груп до 20 осіб, рекомендованої МОН для закладів вищої освіти при «помаранчевому» рівні небезпеки, на заклади загальної середньої освіти. (У школах з надлишковою наповнюваністю учнів і великими класами неможливо буде забезпечити соціальне дистанціювання без поділу на групи.).

➤ Врегулювання питання оплати праці вчителів під час дистанційного і змішаного навчання.

➤ Коригування навчального навантаження вчителя, що зумовлене необхідністю підготовки уроку для груп учнів під час очного навчання та іншої групи при дистанційному навчанні, в умовах поділу понаднормових за наповнюваністю класів на групи для забезпечення почергового відвідування ними школи.

➤ Запровадження програми цифрової трансформації освіти, до якої входить розвиток дистанційного і змішаного навчання, на основі відповідного сучасного положення про його організацію.

- Розробка і затвердження стандарту цифрової компетентності педагогічного працівника з відповідними критеріями оцінювання рівня її сформованості.
- Доопрацювання та затвердження нового положення про організацію дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти, в якому необхідно детально регламентувати особливості організації змішаного навчання та впровадити його нормативне визначення.

2. Виділення з *Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19* цільових освітніх субвенцій для організації навчання під час карантину, які передбачають:

- Забезпечення закладів загальної середньої освіти обладнанням, необхідним для організації змішаного навчання.
- Забезпечення цифрового контенту для навчання в школах.
- Цільове підвищення кваліфікації педагогічних працівників.
- Додаткове фінансування на оплату праці вчителів при вимушеному поділі класів на групи та додатковому навчанні дітей, які отримали особливі прогалини у навчанні.
- Додаткове фінансування для підтримки організації процесу навчання дітей із вразливих груп населення.

3. Методичне і технологічне забезпечення навчального процесу.

- Оснащення закладів освіти сучасним комп'ютерним обладнанням, а також широкосмугове підключення всіх закладів освіти до Інтернету.
- Наповнення Національної електронної освітньої платформи наявним якісним навчальним цифровим контентом. Акумуляція на платформі систематизованих за тематикою посилань на доступні якісні цифрові ресурси. Організація продукування цифрового контенту.
- Продовження реалізації проєкту «Всеукраїнська школа онлайн».
- Поширення інформації про відкриті освітні ресурси, розроблення методичних рекомендацій щодо роботи з ними.
- Введення в школах посади фахівця, який забезпечує впровадження інноваційних технологій навчання зокрема і організацію дистанційного та змішаного навчання на рівні закладу освіти.
- Цільове підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Організація доступного змішаного навчання — дистанційний курс і очне навчання на базі обласних інститутів післядипломної освіти.
- Підготовка Путівника керівника закладу загальної середньої освіти для організації роботи школи під час карантину, у якому були б зведені в логічну послідовність і взаємодію вимоги та рекомендації різноманітних документів, вироблених на центральному рівні.

НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ **(органам місцевого самоврядування** **і місцевим органам виконавчої влади)**

Використання у своїй роботі таких документів, виданих органами державної влади, що визначають особливості організації освітнього процесу в умовах карантину.

- Постанова Кабінету Міністрів України № 641 від 22 липня 2020 року про встановлення карантину.
- Постанова МОЗ № 42 від 30 липня 2020 року про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо протиепідемічних заходів у закладах освіти.
- Лист МОН № 1/9-406 від 29 липня 2020 року про підготовку закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах адаптивного карантину та додатки до нього.
- Спільний лист МОН та ЦК профспілки працівників освіти і науки України № 02-5/202 від 17 березня 2020 року про умови та оплату праці працівників закладів освіти і науки в умовах карантину.
- Лист МОН № 1/9-420 від 05 серпня 2020 року щодо організації роботи закладів загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році.
- Лист МОН №1/9-430 від 11 серпня 2020 року щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році.

Окрім заходів, які вказані у вищеперелічених документах, слід додати такі:

- Забезпечення закладів освіти відповідним належним фінансуванням та матеріалами для підготовки до нового навчального року і дотримання протиепідемічних заходів.
- Виділення додаткового фінансування для мотивації педагогічних працівників під час роботи в умовах карантину, зокрема в разі потреби організації позмінного навчання чи поділу класів на групи.
- Аудит кадрових можливостей закладів освіти для забезпечення в разі потреби змішаного навчання (врахування прибуття і відбуття педагогічного персоналу, кількості осіб у штаті з високими ризиками до захворювання на COVID-19, оцінка можливості збільшення кадрового потенціалу на період організації змішаного навчання).
- Аудит технічних можливостей закладів освіти для забезпечення змішаного навчання (доступ до Інтернету, швидкість інтернету, провайдери, що надають послуги інтернет-зв'язку, кількість комп'ютерів або планшетів, доступ учнів закладів до швидкісного інтернету та наявність комп'ютерів удома).

- Оцінка логістичних можливостей для безпечного перевезення учнів та організації прибуття / відбуття до закладу освіти.
- Дофінансування з місцевого бюджету програми технічного оснащення закладів освіти — комплекти (наприклад, комп'ютер для вчителя + планшети для учнів).
- Проведення навчання керівників закладів загальної освіти та педагогічних працівників щодо дотримання протоколів фізичного дистанціювання як у приміщеннях, так і на відкритому повітрі, та санітарних норм у закладі освіти.
- Виготовлення та розміщення наочного матеріалу про температурний скринінг, фізичне дистанціювання, гігієну рук, масковий режим, правила харчування, пересування школою, медичну допомогу, психологічну підтримку тощо.
- Спрямування роботи обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти і Центрів професійного розвитку педагогічних працівників (методичних центрів) на підтримку організації навчання в умовах карантину та цільове підвищення кваліфікації керівників закладів та вчителів.

Зокрема:

- запровадження онлайн-консультування вчителів щодо організації освітнього процесу в умовах карантину;
- розміщення на вебсторінках потрібної інформації про організацію дистанційного навчання у закладі загальної середньої освіти та посилання на інші сайти чи ресурси;
- розробка у рамках планового підвищення кваліфікації педагогічних працівників відповідних модулів, зміст яких орієнтований на особливості викладання навчальних предметів в умовах дистанційного та змішаного навчання, передбачити в програмі виділення відповідного часу на опанування вчителями цих модулів;
- проведення цільового підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань забезпечення дистанційного та змішаного навчання. Забезпечення очної компоненти загальнодержавного змішаного навчання педагогічних працівників;
- здійснення аналізу процесів, які відбуваються у закладах освіти під час навчання у нових умовах. На основі аналізу рекомендувати відповідні корекції навчального процесу;
- поширення інформації про відкриті освітні ресурси, розроблення методичних рекомендації щодо роботи з ними.

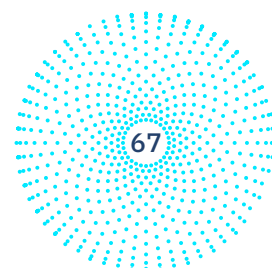
НА ІНСТИТУЦІЙНОМУ РІВНІ (закладам освіти)

Використання у своїй роботі таких документів, виданих органами державної влади, що визначають особливості організації освітнього процесу в умовах карантинних обмежень.

- Постанова МОЗ № 42 від 30 липня 2020 року про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо протиепідемічних заходів у закладах освіти.
- Лист МОН № 1/9-406 від 29 липня 2020 року про підготовку закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах адаптивного карантину та додатки до нього.
- Лист МОН № 1/9-420 від 05 серпня 2020 року щодо організації роботи закладів загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році.
- Спільний лист МОН та ЦК профспілки працівників освіти і науки України № 02/5-202 від 17 березня 2020 р. щодо умов та оплати праці працівників закладів освіти в умовах карантину.
- Лист МОН № 1/9-430 від 11 серпня 2020 року щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році.

Керівнику закладу освіти необхідно забезпечити заходи за такими основними напрямками:

- Підготовка приміщення і території закладу до початку навчального року відповідно до умов протипожежної безпеки, охорони праці та санітарно-гігієнічних умов.
- Підготовка приміщення і території закладу до забезпечення протиепідемічних заходів.
- Визначення і затвердження тимчасового порядку організації освітнього процесу в період карантину.
- Технологічне забезпечення процесу очного, а в разі потреби — змішаного або дистанційного навчання.
- Інформування всіх учасників освітнього процесу про особливості освітнього процесу під час карантину.
- Організація індивідуальної підтримки дітей з особливими потребами та дітей із вразливих груп.
- Налагодження постійного підвищення кваліфікації вчителів.

Окрім заходів, які вказані у вищеперелічених документах, слід додати такі:

➤ Визначення кількості учнів, які можуть одночасно перебувати в усіх наявних приміщеннях і на території закладу із забезпеченням соціальної дистанції, відповідно до нормативів; в разі потреби — прийняття рішення щодо необхідності поділу на групи для почергового очного навчання, запровадження позмінного навчання або почергового навчання певних класів по днях.

➤ Запровадження щоденника температури учня, до якого вписуються під контролем батьків показники ранкового вимірювання температури. За можливості, запровадження вимірювання температури при вході до школи.

➤ З урахуванням епідемічної ситуації, специфіки закладу та наповнюваності школи і класів вибір найбільш оптимальної форми організації освітнього процесу. Для цього можуть бути корисні запропоновані моделі, відображені у *табл. 2*.

➤ При прийнятті рішення щодо необхідності впровадження змішаного навчання можна користуватися моделями взаємодії, запропонованими у *табл. 3*.

➤ Розробка єдиних алгоритмів роботи, підходів, зрозумілих для всіх учасників освітнього процесу, та чітке інформування про них.

➤ Вибір платформи і програмних продуктів для організації дистанційного навчання у закладі загальної середньої освіти. Проведення необхідних тренінгів учителів.

➤ Забезпечення ефективної комунікації з батьками.

➤ Роз'яснення учасникам освітнього процесу необхідності дотримання академічної доброчесності під час дистанційного навчання.

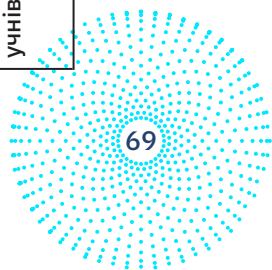
➤ Організація підвищення кваліфікації вчителів щодо: цифрової грамотності; організації дистанційного і змішаного навчання з предмета; методики розробки дистанційного курсу; створення освітніх електронних ресурсів тощо. Навчання може бути реалізоване у межах підвищення кваліфікації як в інститутах післядипломної педагогічної освіти, так і в інших суб'єктах підвищення кваліфікації.

ДОДАТКИ

Додаток 1

МОДЕЛІ ПОВЕРНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ ШКІЛ ОКРЕМИХ КРАЇН СВІТУ

	КНР	Республіка Корея	Тайвань	Тайланд	Японія	Данія	Франція	Швеція	Німеччина	Велика Британія	США
Поточний стан	Відкрито (локалізоване закриття)	Відкрито	Відкрито	Відкрито	Відкрито	Відкрито	Відкрито	Відкрито	Відкрито (локалізоване закриття)	Відкрито (локалізоване закриття)	Відкрито (локалізоване закриття)
Дата закриття	Січень 2020 р.	2.03.20 р.	Березень 2020	3.03.20-16.03.20 р.	2.03.20 р.	16.03.20 р.	3.03.20-16.03.20 р.	3.03.2020-18.03.2020	3.03.2020-18.03.2020	16.03.20 р.	10.03.20 р. – 1.04.20 р.
Дата відкриття	Кінець березня – квітень 2020 р.	8.06.20 р.	Не зачинялися	1 липня 2020	24.04.20 р.	15.04.20 р.	11.05.20 р.; 2.06.20 р.; 22.06.20 р.	Не зачинялися	4.05.2020	1.06.20 р.; 15.06.20 р.	Переважна більшість штатів з 1 вересня 2020 року
Вікові категорії учнів, охоплені очним навчанням	Всі класи	Всі класи	Всі класи	Всі класи	Може відрізнятися	Лише учні молодшої школи	Всі класи	Всі класи	Лише учні старшої школи	Молодша школа та учні 6-го класу, решта учнів школи на дистанційному навчанні	Всі класи
Зменшений розмір класу (максимальна кількість учнів у класі)	Не більше 30 осіб	Може відрізнятися (33%–67% від загальної кількості учнів класу)	Невідомо	Не більше 20–25 осіб	Може відрізнятися (поділ класу на 2 групи)	Не більше 11 осіб	Не більше 15 осіб	Переважно без змін	Не більше 10 осіб	Не більше 10–15 осіб	Може відрізнятися (поділ класу на групи з дотриманням нормативу 6м ² на особу)

	КНР	Республіка Корея	Тайвань	Тайланд	Японія	Данія	Франція	Швеція	Німеччина	Велика Британія	США
Альтернативне відвідування	Так	Так	Ні	Так	Так	Ні	Так	Ні	Так	Так	Так
Масковий режим	Для всіх маски та захисні окуляри	Для всіх маски	Для всіх маски	Для всіх маски та захисні окуляри	Для всіх маски	Ні	Для всіх маски	Ні	Учні, які мають негативний тест на COVID, маски не носять	Ні	Так
Соціальне дистанціювання	1 метр	1,5 метра	1–1,5 метра	2 метра	2 метра	2 метра	1 метр	2 метра	1,5 метра	2 метра	1,8 метра
Гігієна рук	Так	Так	Так	Так	Невідомо	Так	Так	Невідомо	Так	Так	Так
Температурний скринінг	Двічі на день	Раз на день	Тричі на день	Раз на день	Двічі на день	Ні	Раз на день	Лише у випадку симптомів	Так	Ні	
Тестування на вірус або антитіла до нього	Ні	Ні	Ні	Невідомо	При виявленні симптомів	Невідомо	Невідомо	При виявленні симптомів	Так	Так	Так
Відстеження контактів	Так	Так	Невідомо	Так	Так	Так	Так	Ні	Так	Так	Так

Вибір освітньої платформи

При виборі освітньої платформи потрібно оцінити її характеристики та функціонал. Для цього корисними можуть бути наступні чек-листи:

Оцінювання технічних характеристик

- Дозволяє працювати з потрібною кількістю учнів та вчителів
- Персональні дані зберігаються відповідно до законодавства
- Сумісна з іншими програмними додатками і різними стандартами (SCORM, xAPI тощо)
- Є можливість призначати різні ролі й рівні доступу користувачам
- Володіє достатнім сховищем для завантаження навчальних матеріалів, необмежених розміром
- Підтримує мобільне навчання: матеріали відтворюються на різних пристроях (у тому числі офлайн)
- Сумісна з сучасними браузером і ОС
- Підтримує потрібні мови
- Дизайн системи та її елементів можна адаптувати під потреби освітнього закладу (наприклад, під корпоративний стиль)
- Який рівень складності встановлення платформи

Оцінювання зручності створення та адміністрування контенту

- Підтримує необхідні формати контенту, наприклад, курси SCORM, відео, аудіо, PowerPoint, HTML5, Word, PDF, курси з елементами мікронавчання й адаптивне навчання
- Пропонує якісну аналітику і звіти, які можна точно налаштувати під потреби закладу освіти
- Дозволяє проводити й записувати вебінари
- Містить елементи гейміфікації
- Підтримує соціальні інструменти: форуми, чати, коментарі
- Пропонує функції зворотного зв'язку з вчителями та адміністраторами
- Пропонує інструменти тестування учнів
- Дозволяє створювати базу знань: книги, відеоуроки, статті, довідкові матеріали
- Дозволяє розсилати повідомлення учням
- Навчальні курси, створені вчителями, можна об'єднувати в різні траєкторії навчання
- Курси можна призначати або робити відкритими
- Наскільки складно адмініструвати платформу
- Якого рівня цифрової компетентності вчителя достатньо для роботи з системою
- Якого рівня цифрової компетентності учня достатньо для роботи з системою

Рекомендації для організації дистанційного навчання за допомогою освітньої платформи

1. Визначитися з моделлю навчання: повністю електронне (асинхронне), електронне з вебінарами (синхронне), змішане

Визначитися з моделлю навчання можуть допомогти запитання:

1. Яку кількість учнів планується навчити?
2. Як багато часу учні можуть приділяти синхронному навчанню й самостійній роботі?
3. Наскільки в учнів розвинені навички самоорганізації й самонавчання?
4. Чи є між учнями великий розрив в знаннях, який потрібно згладити для освоєння програми?

2. Дізнатися про технічне забезпечення учасників освітнього процесу

1. Якими технічними пристроями й як часто можуть користуватися вчителі та учні?
2. Чи мають вчителі й учні стабільне підключення до інтернету?
3. Чи мають всі учасники процесу навчання веб-камери й мікрофони для участі в веб-конференціях?

3. Визначити умови організації освітнього процесу

Формат залучення вчителів

1. Чи очікується від вчителя активна присутність онлайн?
2. Як часто вчитель має підтримувати комунікацію з учнями: перевіряти завдання, відповідати на питання?

Організація вебінарів та спілкування

1. Яка максимальна кількість учнів має бути присутня онлайн?
2. Чи потрібен поділ на групи?
3. Чи потрібен загальний чат? Чи потрібно зберігати відеозаписи проведеного навчання?
4. Чи потрібно утримувати увагу учнів шляхом опитувань і голосувань?
5. Якими месенджерами користуються учні та вчитель в повсякденному житті?
6. Чи достатньо їх функціоналу для комунікації в рамках освітніх завдань програми?
7. Які спеціальні функції мають бути у месенджера: підтримка ботів, інтеграція опитувань і тестів?

Управління проектами і груповою роботою

1. Чи будуть учні працювати над проектами?
2. Яким чином учні будуть працювати в командах?

3. Яким чином буде забезпечений контроль виконання проєктів?
4. Якою інформацією обмінюватимуться учні?

Спільна робота з документами

1. Який кінцевий продукт спільної роботи?
2. Чи буде вестися база знань?

4. Визначити формат та шляхи підготовки навчального контенту

1. Що необхідно знати для виконання завдань програми?
2. Що потрібно для виконання конкретного завдання? (чек-лист, шаблон документа)
3. Що учні можуть освоїти самостійно у вигляді текстів, відео- і аудіолекцій тощо, отримуючи відстрочені відповіді вчителя, якщо щось незрозуміло?
4. Що вимагає синхронної взаємодії з вчителем або групою вчасно?
5. Що можна вивчати в інтерактивному форматі?

5. Визначити методи відпрацювання знань

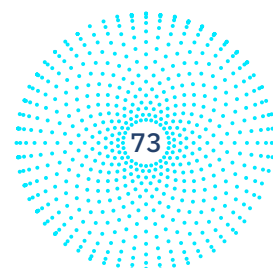
1. Як забезпечити регулярність самостійної роботи: за допомогою автоматичних нагадувань, чек-листів, гейміфікації?
2. Яка підтримка потрібна учням від учителя: зворотний зв'язок за запитом, особиста мотивація, живий діалог, модерація командної роботи?

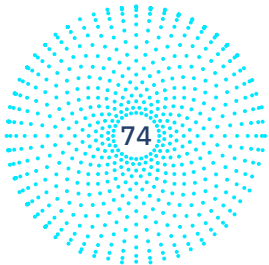
6. Визначити форми організації комунікації учнів з вчителем

1. Які функції виконує вчитель: експерт, наставник, тренер, модератор, мотиватор, перевіряючий?
2. Чи може вчитель відповідати в режимі 24/7 або є робочий час для повідомлень?
3. Чи потрібен графік особистих онлайн-консультацій?
4. Чи має нагадувати вчитель учням про виконання завдань? В якому режимі?
5. Як учні отримують організаційні повідомлення?

7. Визначити форми організації комунікації учнів між собою

1. У чому учні можуть допомагати один одному?
2. Які навички учні можуть розвивати, працюючи разом?
3. Чи можуть учні одночасно бути в онлайн?
4. Чи потрібно вчителю об'єднувати учнів у команди?
5. Скільки людей має бути в команді?
6. До якої командної ролі відноситься учасник команди?
7. Як вчитель бере участь у спілкуванні всередині команд?
8. Чи повинно спілкування бути необхідною умовою виконання завдань або відбуватися тільки за бажанням?
9. Як вчитель може ініціювати спілкування та співпрацю?

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЕБІНАРІВ

Можливості	Zoom	Google Meet	Skype	Cisco Webex Meetings
Кількість учасників конференції	1000, можливість поділи учнів на групи	250	50	25 на одному екрані
Спільний чат	+ (до 500 учасників)	+ (до 150 учасників)	+	+
Передавання файлів	+	+	+	+
Організація прямих трансляцій	+	+	+	+
Запис	+	+	+	+
Збереження історії чату	Експорт чату	+	+	Експорт чату
Обмеження безкоштовної версії	Тривалість вебінару 40 хв до 100 учасників	-	Безкоштовно між користувачами Skype, платні дзвінки на стаціонарні та мобільні телефони	Відсутність безкоштовних тарифів

СПІЛКУВАННЯ ЧЕРЕЗ МЕСЕНДЖЕРИ

Функціонал	Viber	WhatsApp	Telegram	Slack
Групові чати	+			
Аудіодзвінки	+	+	+	+
Відеодзвінки	+	+	+	+
Передача файлів	+	+	+	+
Підтримка ботів	+	+	+	+
Підтримка опитувань та тестів	+	-	+	+

УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНОЮ ГРУПОВОЮ РОБОТОЮ

Функціонал	Microsoft Teams	Granatum	TrainingsSpace
Опис сервісу	Організація групової роботи в Microsoft 365, де легко знайти всі необхідні ресурси для командної роботи	Дозволяє організувати практико-орієнтоване навчання в командах	Повторює можливості очних тренінгів в онлайн форматі
Редактор створення навчальних курсів	-	+	+
Демонстрація екрану	+	+	+
Багатосторонній зв'язок	+	+	+
Текстовий чат	+	+	+
Віртуальні команди	-	+	+
Опитування та голосування	-	+	+
Передавання файлів	+	+	+
Інтеграції	Інтеграція більш ніж з 190 застосунками	Google Диск	Із спеціальними
Функціонал для проведення інтерактиву	-	Дошка із стікерами Дошка для малювання Створення робочих зошитів	Дошка із стікерами Міні-лекція Рольова гра Мозковий штурм Модерація Акваріум Соціометрія (школа, графіки)
Збирання аналітики	-	+	+
Цінова політика	Лише у складі підписок Office 365	За тарифами	За тарифами

ЗАЛУЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАНЬ

Функціонал	Kahoot!	Socrative	Plickers	Quizizz	Quizalize	Mentimeter
Наявність мобільного пристрою у учнів	+	+	-	-	-	+
Можливість ділити аудиторію на команди для виконання тесту	+	+	-	-	+	-
Тест « так/ні»	+	+	+	-	-	-
Вибір однієї правильної відповіді із декількох варіантів	+	+	+	+	+	+
Вибір кількох варіантів відповіді	-	-	-	-	-	+
Введення стислої відповіді	-	-	-	-	-	-
Цінова політика	Бешкоштовно базовий функціонал	Бешкоштовно для 50 учнів	Бешкоштовно	Бешкоштовно	Бешкоштовно базовий функціонал	Обмежений функціонал безкоштовно

ОРГАНІЗАЦІЯ СПІЛЬНОЇ РОБОТИ З ДОКУМЕНТАМИ

	Notion	Google Suite
Опис	Дозволяє командам створювати та зберігати текстові документи, замітки, списки справ та код програми	Всі інструменти для ефективної роботи в одному пакеті від Google
Обмеження безкоштовної версії	Ділитися даними можна з 5 користувачами Обмеження у 5 Мб на файли для завантаження	Платний застосунок. Має розширені послуги, ЯКІ не входять до безкоштовної версії Google застосунків.

Наукове видання

**ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ШКОЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ:
АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА**

**Гриневиц Лілія Михайлівна
Ільїч Людмила Миколаївна
Линьов Константин Олександрович
Морзе Наталія Вікторівна
Проценко Олена Борисівна
Прошкін Володимир Вадимович
Рій Григорій Євгенович
Шемелинець Іван Іванович**

Науково-методичний центр видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка
Завідувач НМЦ видавничої діяльності М.М. Прядко
Відповідальна за випуск А.М. Даниленко
Над виданням працювали: Л.В. Потравка, В.І. Скрябіна, Т.В. Нестерова

Підписано до друку 16.08.2020 р. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 8,84. Обл.-вид. арк. 5,7.

Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.

